

TAMPEREEN YLIOPISTO

Oikeustieteiden laitos

Marjaana Suni

Avioeron taloudelliset vaikutukset avioliittolain mukaan

Pro Gradu -tutkielma

Yritysjuridiikka

Tampere 2008

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto

Oikeustieteiden laitos

SUNI, MARJAANA: Avioeron taloudelliset vaikutukset avioliittolain mukaan

Pro Gradu –tutkielma 57 sivua

Yritysjuridiikka

Toukokuu 2008

Aiheeni mukaisesti tarkastelen avioeron pariskunnille aiheuttamia taloudellisia vaikutuksia. Lähestyn aihetta pääasiallisesti lainopilliselta kannalta, mutta olen pyrkinyt myös valaisemaan asioita mahdollisimman ihmisläheisesti, jotta myös asiaan ennalta perehtymätön henkilö saisi mahdollisimman selkeän kuvan tilanteesta. Selvitän myös hieman avoliiton purkautumisen aiheuttamia taloudellisia vaikutuksia, avoliittoahan ei laissa ole säädetty. Selvitän avioeroon taloudellisesti vaikuttavat lait, pääasiassa voimassaoleva avioliittolaki. Olen myös hieman kertonut aiemmin voimassa olevasta lainsäädännöstä, josta suuri osa on edelleen voimassa.

Nykyinen avioliittolaki on peräisin jo vuodelta 1929, jonka jälkeen sitä on muutettu useita kertoja. Suurimmat muutokset tulivat voimaan 1988, jolloin avioliiton solmimista ja purkamista koskevat säännökset uudistettiin kokonaan, ja samalla luovuttiin nk. syyllisyysperiaatteesta. Avioliittolaki muuttui sisällöltään taloudelliseksi laiksi. Avioero on mahdollista saada hakemuksesta, joko kuuden kuukauden harkinta-ajan jälkeen tai ilman harkinta-aikaa kahden vuoden erillään asumisen jälkeen, ja sitä voivat puoliset hakea joko yksin tai yhdessä. Molemmilla puolisoilla on yhtäläinen mahdollisuus saada avioero.

Avioeron yhteydessä käsitelen myös hieman siihen taloudellisesti vaikuttavia liitännäiskysymyksiä, kuten lapsen huoltoa ja elatusta sekä puolison elatusta. Vanhemmat voivat järjestää pääsäännön mukaan alaikäisen lapsen asemaa koskevat asiat ilman tuomioistuinkäsittelyä paikkakuntansa sosiaalitoimen kautta, mikä onkin yleisin käytäntö. Erityisesti elatusavun maksamista koskevat asiat vaikuttavat eniten sen puolison talouteen, jonka luona lapsi ei pysyvästi asu. Puolison elatuksessa pääsäännön mukaan elatusvelvollisuus lakkaa avioeron yhteydessä, mutta mikäli puolison katsotaan avioeron jälkeen tarvitsevan elatusapua, voi tuomioistuin velvoittaa toisen puolison sitä maksamaan sen mukaan, kuin hänen kykynsä ja muihin seikkoihin nähden katsotaan kohtuulliseksi. Myös tällaisesta puolisolle maksettavasta elatusavusta on heidän mahdollista sopia keskenään, tai siitä voidaan tuomioistuimessa määrätä.

Avio-oikeus puolestaan tarkoittaa oikeutta toisen omaisuuteen. Pääsääntönä on puolittamisperiaate, jonka lopputulokseen vaikuttaa myös sellainen omaisuus, jonka kartuttamiseen toinen puoliso ei välttämättä ole millään tavoin osallistunut.

Avioehtosopimuksella voidaan sopia puolisoitten välisestä omaisuudesta kolmella tavalla: puoliset voivat määrätä, ettei kummallakaan ole avio-oikeutta mihinkään toisen omaisuuteen, toiseksi voidaan määrätä, ettei avio-oikeutta ole tiettyyn toisen omaisuuteen tai kolmas mahdollisuus on tehdä nk. yksipuolinen avioehto, jolloin toisella puolisollla ei ole oikeutta mihinkään tai tiettyyn toisen puolison omaisuuteen. Avioehdolla halutaan usein turvata itselle tärkeitä omaisuutta sekä omaa taloutta tulevaisuuden varalle. Ei haluta ”omien” rahojen menevän uudelle perheelle, mikäli avioliitto purkautuisi esimerkiksi toisen puolison löydettyä uuden kumppanin rinnalleen.

Omaisuuksien osituksen tarkoituksena on purkaa puolisoitten välinen aviovarallisuussuhde ja se on mahdollista toimittaa, mikäli on olemassa ositusperuste, joko avioeron vireille tulo, tai avioliiton purkautuminen toisen puolison kuoleman johdosta. Ositus voidaan toimittaa sopimusosituksen,

jolloin puoliset ovat keskenään päässeet yksimielisyyteen omaisuuden jaosta. Toimitusosituksen puolestaan tuomioistuimen määräämä pesänjakaja. Kumpi tahansa ositustaho voi vaatia tuomioistuimelta pesänjakajan määräämistä. Pesänjakaja pyrkii aina saamaan aikaan molempia puolisoita tyydyttävän ratkaisun, mutta viime käden ratkaisulta on kuitenkin hänellä. Yleisesti ottaen pesänjakajan toimittama ositus on selvästi harvinaisempi, kuin sopimusositus, mikä osoittaa puolisoitten yllättävän hyvin pääsemään sopimukseen asioista. Ositusta voidaan myös sovittaa, mutta sovittelun tarpeellisuus on ratkaistava aina tapauskohtaisesti, eikä sovittelussa saa loukata puolison velkojien oikeutta. Ositus saattaa sellaisenaan johtaa kohtuuttomaan lopputulokseen esimerkiksi tilanteissa, joissa puolisoitten varallisuuserot ovat suuret ja huolimatta pitkäaikaisesta avioliitosta, toiselle ositustaholle ei jäisi lainkaan varallisuutta tai sitä jäisi huomattavan vähän.

Lopuksi haluan painottaa, että vuoden 1988 uudistukset avioliittolaissa ovat merkittäviä, koska niillä oli suuri vaikutus juuri omaisuuden jakautumiseen avioerotilanteessa. Entisen lainsäädännön mukaan omaisuuden jakautuminen epätasaisesti oli huomattavasti helpommin toteutettavissa, kuin nykyisin.

SISÄLLYS

LÄHTEET	IV
OIKEUSTAPAUKSET.....	VIII
LYHENTEET.....	X
1 JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkimuskohteen kuvaus	1
1.2 Käytetyt lähteet	2
1.3 Lainvalinta	2
2 AVIOLIITTOILAISTA JA AVIOEROSTA	2
2.1 Avioliittolain uudistuksen tavoitteet ja vaikutukset.....	2
2.1.1 Avoliitto	5
2.2 Avioeron edellytykset	6
2.2.1 Avioero harkinta-ajan jälkeen.....	6
2.2.2 Avioero ilman harkinta-aikaa.....	7
2.3 Avioeron liitännäiskysymyksiä.....	8
2.3.1 Lasten huolto ja elatus.....	8
2.3.2 Puolison elatus	10
3 AVIO-OIKEUS	11
3.1 Avio-oikeuden sisällöstä.....	11
3.1.1 Avio-oikeudesta vapaa omaisuus.....	14
3.1.2 Avioehtosopimuksesta	16
3.1.2.1 Avioehtosopimuksen perustaminen	16
3.1.2.2 Avioehtosopimuksen muuttaminen tai purkaminen	19
3.1.2.3 Sopimus avioeron varalle.....	20
3.2 Vallintasäännöksistä.....	21
3.2.1 AL 38 §:n vallintasäännöt.....	23
3.2.2 AL 39 §:n vallintasäännöt.....	24
4 OSITUS.....	25
4.1 Yleistä	25
4.2 Osituksen toimittamistavat.....	28
4.2.1 Sopimusositus	28
4.2.2 Toimitusositus.....	29
4.3 Osituksen kulku	30
4.3.1 Osituksen laskennallinen vaihe.....	31
4.3.2 Osituksen reaalin vaihe	34
4.4 Osituksen sovittelu ja sen laatiminen.....	37
4.4.1 Sovittelujärjestelmän pääpiirteitä.....	37
4.4.2 Sovittelun edellytyksistä	39
4.4.3 Sovittelukeinoista.....	41
4.4.4 Sovittelun vaatimisesta	45

5 KANSAINVÄLISTÄ VERTAILUA	48
5.1 Kansainvälisestä sääntelystä ja sen historiasta.....	48
5.2 Pohjoismaat.....	49
5.3 Brysselin sopimus	52
6 LOPUKSI.....	54

LÄHTEET**Kirjallisuus**

Aarnio, Aulis – Helin, Markku: Avioliittolain muutetut säännökset. Tampere 1998.

Aarnio, Aulis – Helin, Markku: Suomen avioliitto-oikeus. 3. uud. p. Jyväskylä 1992.

Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Perhevarallisuus-oikeus. Jyväskylä 2002.

Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II. 3. uud. p. Helsinki 2000.

Gottberg, Eva: Perhesuhteet ja lainsäädäntö. 4. ajantasaistettu p. Vaajakoski 2007.

Hemmo, Mika: Sopimusoikeus I. 2. uud. p. Helsinki 2003.

Hemmo, Mika – Kaisto, Janne: Varallisuus-oikeuden alkeet. 2. uud. p. Helsinki 2001.

Hyvärinen, Heikki – Hulkko, Pekka – Ohvo, Sirku: Yksityisoikeuden perusteet. Vantaa 2002.

Johansson Sirpa (toim.): Kansainvälisen siviilioikeuden käsikirja. Helsinki 2002.

Joutsamo, Kari – Aalto, Pekka – Kaila, Heidi – Maunu, Antti: Eurooppaoikeus. 3. uud. p. Jyväskylä 2000.

Kangas, Urpo: Johdatus perhevarallisuus-oikeuteen. Helsinki 2002.

Kangas, Urpo: Perhe- ja perintöoikeuden alkeet. Helsinki 2006.

Klami, Hannu Tapani – Kuisma, Eira: Suomen kansainvälinen yksityisoikeus. 3. uud. p. Helsinki 2000.

Litmala, Marjukka: Avioehtosopimus ja taloudellinen turvallisuus. Tutkimus avioehtosopimuksen solmimiseen vaikuttavista tekijöistä. Akateeminen väitöskirja. Porvoo 1998.

Litmala, Marjukka: Lakiopas avioeroon. Helsinki 2001.

Litmala, Marjukka: Perheet, parisuhteet, lapset. Kehityssuuntia ja käsityksiä perhe-elämän oikeusoloista. Helsinki 2003.

Makkonen, Mikko: Avio- ja avoero pähkinänkuoressa. Käytännön tietoa avio- tai avoeroa suunnitteleville. Keuruu 2005.

Makkonen, Mikko: Edessä avioero. Tietoa eroa suunnitteleville. Jyväskylä 1991

Mikkola, Tuulikki: Kansainvälinen avioliitto- ja jäämistöoikeus. Helsinki 2004

Ossa, Jaakko: Perhe, perintö ja verotus. Juva 2006.

Rosti, Henriikka – Litmala, Marjukka: Avioehtosopimukset ja osituksen moitteet. Avioliittolain varallisuussäännösten toimivuuden tarkastelua I. OPTL:n julkaisuja.

Osoitteesta:<http://www.optula.om.fi/37318/htm>. Viittauspäivä 9.4.2008.

Saarenpää, Ahti: Avioliittolain muutokset. 4. uud. p. Rovaniemi 1992.

Timonen, Pekka: Johdatus Suomen oikeusjärjestelmään I. 2. uud. p. Jyväskylä 1999.

Välimäki, Pertti: Osituksen sovittelu avioeroon perustuvassa toimitusosituksessa. Helsinki 1995.

Muita lähteitä

Defensor Legis N:o 4/2001 Kansainvälisen perhe- ja perintöoikeuden viimeaikaisesta kehityksestä. s. 663–664 osoitteesta: <http://www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi/eres/oik/art/timoeko.pdf>

Sopimuksesta avioeron varalle:

<http://www.mainio.net/print.asp?path> viittauspäivä 10.4.2008.

http://www.farmit.net/farmit/fi/05_talous/03_Lakiasiat/01_Artikkelit/04_Avioehto/index.jsp

viittauspäivä 10.4.2008

Helsingin Sanomat. Kotimaan uutiset. Keskiviikko 27.2.2008. EU:n avioerohanke uhkaa palauttaa syyllisen etsinnän Suomeenkin. Myös osoitteesta:

<http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/EUn+avioerolakihanke+uhkaa+palauttaa+syyllisen+etsinn%C3%A4n+Suomeenkin/1135234370724>, julkaistu 26.2.2008 klo 18.48

Ilta-Sanomat. Uutiset Suomi. Keskiviikko 27.2.2008. Otsikolla: Erosyyllinen taas esiin? s. 7

Ilta-lehti. Viihde. Lauantai 19.4.2007. Otsikolla: Riita voi jatkua pitkäänkin. s.56

Virallislähteet

HE 62/1986 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi avioliittolain sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 200/2000 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi virallistetusta parisuhteesta.

HE 44/2001 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle eräiden avioliittoa ja perimystä koskevien kansainvälisten yksityisoikeuden alaan kuuluvien säädösten uudistamisesta.

HE 67/2001 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle pohjoismaisen avioliittokonvention muuttamisesta tehdyn sopimuksen hyväksymisestä sekä laiksi kyseisen sopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaantulosta.

HE 79/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle eräiden rekisteröintiasioiden siirtämisestä käräjäoikeuksilta maistraateille koskevaksi lainsäädännöksi.

KM 1970: A 8. Naisen asemaa tutkivan komitean mietintö.

KM 1976:29. Avioliittolakikomitean mietintö II.

LvM 15/2000 vp. Lakivaliokunnan mietintö N:o 15 hallituksen esityksen johdosta laiksi virallistetusta parisuhteesta.

OIKEUSTAPAUKSET

Korkein oikeus

KKO 1956 I 4 Avioliittolaki, avioehtosopimus

KKO 1980 II 53 Perintökaari, avioliittolaki, ositus, PK 23 luvun 10§:n 1 mom:n tulkintaa

KKO 1985 I 1 Avioliittolaki, asumus- tai avioeron varalta tehty sopimus

KKO 1985 II 65 Panttaus, panttauksen pätevyys

KKO1990:75 Avioliitto, avioehtosopimus, omaisuuden ositus

KKO 1991:64 Avioliitto, avioehtosopimus

KKO 1991:124 Oikeustoimi, oikeustoimen kohtuullistaminen
Avioliitto, omaisuuden ositus

KKO 1991:126 Avioliitto, omaisuuden ositus, pesänjakaja

KKO 1992:30 Avioliitto, avioehtosopimus

KKO 1992:33 Avioliitto, puolison elatus

KKO 1992:52 Avioliitto, omaisuuden ositus

KKO 1993:113 Avioliitto, omaisuuden ositus

KKO 1994:34 Avioliitto, omaisuuden ositus, pesänjakaja

KKO 1995:121 Lapsen elatus, tuomion perusteleminen

KKO 2000:27 Avioliitto, avioehtosopimus, omaisuuden ositus

KKO2000:100 Avioliitto, avioehtosopimus, omaisuuden ositus

KKO 2004:104 Avioliitto, puolison elatus

KKO 2008:22 Avioliitto, omaisuuden ositus, pesänjakaja

Hovioikeus

Helsingin HO 22.5.1991 S 89/1716

Itä-Suomen HO 6.3.1990 S 88/568

Turun HO 20.4.1990 S 89/454

Turun HO 6.7.1990 S 89/606

LYHENTEET

AL	Avioliittolaki 13.6.1929 (234/29)
AvioK	Pohjoismainen avioliittokonventio (413/1931)
ElatusL	Laki lapsen elatuksesta 5.9.1975/704
ETA	Euroopan talousalue
EU	Euroopan unioni
EY	Euroopan yhteisö
HakL	Laki hakemusasioiden käsittelystä yleisessä alioikeudessa 30.4.1986/307
HE	Hallituksen esitys
HO	Hovioikeus
KM	Komiteamietintö
KKO	Korkein oikeus
KPL	Laki eräistä kansainvälisluontoisista perheoikeudellisista suhteista 5.12.1929/ 379
KKO	Korkein oikeus
LahjanlupausL	Lahjanlupauslaki 31.7.1947/625
LvM	Lakivaliokunnan mietintö
OikTL	Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 13.6.1929 (228/29)
OK	Oikeudenkäymiskaari (vuodelta 1734)
PK	Perintökaari 5.2.1965 (40/65)
RPL	Laki rekisteröidystä parisuhteesta 9.11.2001/950
SopS	Avioliittoa, lapseksiottamista ja holhousta koskeva kansainvälisyksityisoikeudellisia määräyksiä sisältävä sopimus 6.2.1931 (20/1931)

TakSL	Laki takaisinsaannista konkurssipesään 26.4.1991 (758/91)
TekijäL	Tekijänoikeuslaki 8.7.1961 (404/61)
UL	Ulosottolaki 3.12.1895

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuskohteen kuvaus

Tarkastelen tutkimuksessani avio-oikeutta ja sen vaikutuksia avioerotilanteessa sekä myös hieman avio-oikeusjärjestelmän kehitystä. Tutkielman lähestymistapa on pitkälle lainopillinen l. oikeusdogmaattinen. Avioliitto-oikeuden keskeinen säädös on avioliittolaki, joka on vuodelta 1929. Sen jälkeen lakia on muutettu useita kertoja. Viimeisimmät suuria vaikutuksia aiheuttaneet muutokset ovat vuodelta 1988, jolloin avioliiton solmimista ja purkamista koskevat säännökset uudistettiin kokonaan. Avioeron saaminen helpottui, kun eroperusteet poistettiin ja syyllisyysperiaatteesta luovuttiin. Aikaisemmin eroperusteiden voitiin katsoa olevan hyvinkin henkilökohtaisia, toisin kuin nyt, kun avioliittolaki muuttui sisällöltään taloudelliseksi laiksi. Nyt suhteen purkaminen oli yhtä helppoa ja mahdollista molemmille osapuolille, mikä vaikutti myös avioeron mukanaan tuomiin puolisoitten taloudellisiin olosuhteisiin eroa ratkottaessa.

Tutkimuksen toisessa osassa keskityn avioliittolakiin ja kerron myös lyhyesti avioliitosta, vaikka sitä ei varsinaisesti avioliittolaissa ole säännelty. Selvitän avioeroa, sen edellytyksiä sekä muutamia puolisoitten taloudellisen tilanteen kannalta oleellisia liitännäiskysymyksiä, lapsen huoltoa ja elatusta sekä puolison elatusta.

Kolmas luku keskittyy avio-oikeuteen ja sen sisältöön, sekä vallintasäännöksiin, jotka sisältyvät avioliittolakiin. Avio-oikeuteen liittyvästi tarkastelen myös avioehtosopimusta, joka on avioliittolain mukainen oikeustoimi, jolla poistetaan tai palautetaan avio-oikeus ja joka samalla määrittää avio-oikeuden alaisen sekä avio-oikeudesta vapaan omaisuuden välistä rajaa.

Neljännessä luvussa käsittelen ositusta, sen toimittamistapoja, kulkua, sekä lainsäädännön uudistamisen mukanaan tuomaa mahdollisuutta osituksen sovitteluun. Osituksen sovittelumahdollisuus on tuonut paljon uusia vaihtoehtoja omaisuuden jakoa ajatellen ja on näin myös keskeisessä asemassa, kun tarkastellaan puolisoitten omaisuuden jakautumista avioerotilanteessa.

Viidennessä luvussa esitän hieman kansainvälistä vertailua pohjoismaissa sekä EU:n alueella Brysselin sopimuksen avulla. Tarkastelen tuomioistuinten toimivaltaa avioliittoasioissa sekä aviovarallisuusjärjestelmässä.

Kuudennessa luvussa esitän loppupäätelmiä tutkimuskohteestani ja tuon esiin myös hieman omia mielipiteitani avioliittolain sekä perheoikeuden tulevaisuuden suhteen. Pysin tutkielmani avulla helpottamaan myös maallikon mahdollisuuksia ymmärtää paremmin lakipykälien tarkoituksia sekä avioeron konkreettisia seurauksia taloudelliselta kannalta.

1.2 Käytetyt lähteet

Pääasiallisena lähteenä käytän voimassa olevaa lainsäädäntöä. Tutkin myös asiasta olemassa olevaa oikeuskirjallisuutta arvioiden eri kirjoittajien kantoja kulloinkin kyseessä olevasta asiasta. Korkeimman oikeuden ratkaisujen avulla pyrin selventämään oikeuskäytännössä kulloinkin vallitsevia ratkaisumalleja. Hallituksen esitykset ovat myös lähteinäni, samoin muutamat ajankohtaiset artikkelit ja julkaisut.

1.3 Lainvalinta

Aiheeni valinta rajoittaa mahdollisten lähteinä käytettävien lakien määrää. Pääasiassa on avioliittolaki, joskin myös perintökaari tulee mukaan tietyissä osioissa. Jonkin verran käytän myös vanhempaa lainsäädäntöä kohdissa, joissa vertailen nykyistä ja aiempaa avio-oikeusjärjestelmää. Joidenkin liitännäiskysymysten kohdalla saatan myös viitata muuhun lainsäädäntöön, mikäli käsiteltävän asian ymmärrettäväksi tuleminen näin vaatii.

2 AVIOLIITTOLAISTA JA AVIOEROSTA

2.1 Avioliittolain uudistuksen tavoitteet ja vaikutukset

Avioliittolakia on uudistettu useita kertoja kuluneiden vuosikymmenten aikana. Alun perin nykyisin voimassa oleva laki tuli voimaan jo vuoden 1930 alussa. Tällöin voimaan tullutta lakia valmisteltiin pitkään.¹ Lainvalmistelutyöt tämän lain voimaansaattamiseksi tehtiin jo 1910- ja 1920- luvuilla,

¹ Saarenpää 1992 s. 1

eikä se sittemmin kuitenkaan tyydyttänyt kaikkien kansalaisryhmittymien tavoitteita. Alkuperäinen vuoden 1929 avioliittolaki (234/1929) kuvasti pitkälle kristillistä avioliittokäsitystä ja sisälsi paitsi taloudellista sääntelyä, myös monia säännöksiä, joilla voitiin katsoa olevan merkitystä puolisoiden henkilökohtaiseen suhteeseen. Näistä normeista mainittakoon mm. yhdessäasumisvelvollisuus sekä uskollisuusvelvollisuus.² Vaikka laki on pääpiirteiltään vanhahko, ei se silti tarkoita, että arvot ja oikeudenmukaisuuskäsitykset olisivat täysin muuttuneet vuosien saatossa, vaan muutos tapahtuu yllättävän hitaasti. Tästä on osoituksena nykyinen avioliittolaki, jonka normistosta suuri osa vastaa vieläkin aikaisempaa lainsäätöä.³

Vuonna 1930 voimaan tulleen lain vaikutuksiltaan merkittävin uudistus astui voimaan vuoden 1988 alusta (laki avioliittolain muuttamisesta 411/1987). Tähän avioliittolain osittaisuudistukseen johti toukokuussa 1986 annettu hallituksen esitys eduskunnalle avioliittolain sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta.⁴

Aiemman lainsäädännön vielä voimassa ollessa mm. naisen asema avioerotilanteessa oli huomattavasti heikompi, olihan nainen useimmiten se, joka huolehti kodista ja perheestä miehen käydessä ansiotyössä. Aiempi laki rakentuikin olettamalle, että vain toinen puolisoista ansaitsi (yleensä mies) ja vaimo työskenteli kotona.⁵ Tästä seurasi, ettei naisella useinkaan ollut omaisuutta siinä määrin, kuin miehellä ja kun erotilanteessa ei tunnettu sovittelua omaisuuden jaon suhteen, jäi nainen helposti ”puille paljaille.” Avioliittolain kokonaisuudistusta oli ehdotettu jo vuonna 1970 naisen asemaa tutkineen komitean toimesta. Komitea keskittyi mietinnössään avioliiton solmimista ja purkamista koskeviin periaatteisiin ja sen merkittävin muutosehdotus koski avioeron perusteita. Ehdotettiin, että puolisololla olisi oikeus saada avioero yksipuolisella vaatimuksella, eikä erolle tarvitsisi enää esittää perusteita.⁶

Vuoteen 1987 asti laki määritteli avioeroperusteet ja eroprosessi oli kaksivaiheinen; puolisoiden oli todistettavasti asuttava erillään kaksi vuotta, jonka jälkeen tuli hakea avioeroa. Avioero oli mahdollista saada suoraan, ilman kahden vuoden asumuseroa, mikäli erillään oli asuttu yli kaksi

² Gottberg 2007 s. 7

³ Saarenpää 1992 s. 5

⁴ HE 1986:62

⁵ Gottberg 2007 s.7

⁶ KM 1970: A 8

vuotta välien rikkoutumisen vuoksi. Avioeroperusteeksi riitti myös, kun toinen puoliso kyettiin todistamaan syylliseksi avioeroon (vrt. syyllisyysperiaate).⁷

Vuoden 1988 uudistus toi helpotusta sekä avioeron saamiseen, kun luovuttiin nk. syyllisyysperiaatteesta, että myös omaisuuden jakautumiseen tasapuolisemmin puolisojen kesken, kun lakiin lisättiin mahdollisuus osituksen sovitteluun. Avioliiton solmimista ja purkamista koskevat periaatteet uudistettiin kokonaan ja puolisojen varallisuussuhteita koskevia säännöksiä muutettiin. Yhteiskunta oli muuttunut, sen oikeuskehitys oli mennyt eteenpäin ja myös avioliittolakeja haluttiin muuttaa paremmin nyky-yhteiskunnan tarpeita vastaavaksi.⁸

Avioliittolain kannalta oli nähtävissä erityisesti avioerojen yleistymisen sekä solmittavien avioliittojen määrän kääntyminen laskuun.⁹ Uusi avioliittolaki pyrkiikin mielestäni entistä johdonmukaisemmin toteuttamaan näkemystä, jonka mukaan avioliitto on itsenäisten ihmisten vapaaehtoisuuteen perustuva yhteiselämän muoto. Puolison tulee saada ero vetoamatta erityiseen eroperusteeseen ja alistamatta puolisojen keskinäistä suhdetta ulkopuolisten tutkittavaksi. Uuden järjestelmän keskeisinä elementteinä pidetään puolisojen oikeutta yksipuolisesta vaatimuksesta saada avioero, ilman vaatimukselle esitettäviä perusteita. Lisäksi avioero myönnetään pääsääntöisesti vasta harkinta-ajan jälkeen ja avioero on ainoa tapa purkaa avioliitto puolisojen eläessä.

Osituksen sovittelu mahdollisti sen, ettei omaisuutta tarvinnut enää jakaa avioehtosopimuksen mukaisesti, varsinkaan, kun se olisi saattanut antaa toiselle puolisolalle osituksessa perusteetonta hyötyä. Sovittelusäännöksen tarkoituksena on parantaa puolison asemaa erotilanteessa, kun avioehtosopimuksen mukaan puolison pitkäaikainen toiminta yhteisen kodin hyväksi johtaisi pelkästään toisen puolison hyväksi. Tilanteessa, jossa avioliitto on kestänyt vain vähän aikaa, saattaisi omaisuuden tasajako olla toisen puolison kannalta epäoikeudenmukainen ratkaisu. Voidaan katsoa, että uudistusten toteuduttua on avioliittolaista muodostunut enemmän aviopuolisojen keskinäisiä suhteita sääntelevä laki.¹⁰

⁷ Hyvärinen–Hulkko–Ohvo 2002 s. 239

⁸ Timonen 1999 s. 403

⁹ Aarnio–Helin 1988 s. 13

¹⁰ Aarnio–Helin 1988 s. 16

2.1.1 Avoliitto

Avoliitto voidaan määritellä erityislailla sääntelemättömäksi parisuhteeksi. Siinä kaksi eri sukupuolta olevaa henkilöä elävät avioliiton omaisessa suhteessa olematta kuitenkaan avioliitossa. Näin ollen avoliittoa ei ole määritelty yksityisoikeuden alaan kuuluvassa lainsäädännössä, eikä avioliittolakikaan koske avoliittoa.¹¹ Avopuolisoilla ei ole keskinäistä elatusvelvollisuutta eikä avioliiton perusteella synny oikeutta toisen osapuolen omaisuuteen. Avioliiton päättyessä eroon, kumpikin pitää oman omaisuutensa eikä omaisuuden tasajakoa tapahdu.¹²

Avoliiton lakisääteisistä vaikutuksista kertoo kuitenkin se, että esim. kansaneläkelaiissa sekä verotuksessa avoliitto on huomioitu jo kauan. Myös asuinhuoneiston vuokrauksesta annetussa laissa sekä takaisinsaantilainsäädännössä on avioliiton katsottu tuottavan monilta osin samoja oikeusvaikutuksia kuin avioliitonkin katsottaessa parin suhdetta ulkopuolisiin, esimerkiksi vuokranantajiin tai velkoihin.¹³ Avoliitolle tunnusomaisina piirteinä pidetään mm. parisuhteen osapuolten yksityisten varojen käyttämistä yhteiseen talouteen sekä yhteisiä hankintoja. Avoliittoa pidetäänkin käytännössä usein nimenomaiseen tai nk. hiljaiseen sopimukseen perustuvana suhteena, jossa molemmat osapuolet pitävät huolta paitsi itsestään, myös toisistaan.¹⁴

Avoliiton keskeisenä kriteerinä pidetään asumista. Lyhytaikainen asuminen ei vielä tee suhteesta avoliitonomaista, vaan sellaisena voidaan katsoa pidettävän suhdetta, jossa osapuolet ovat asuneet yhdessä useamman kuukauden ajan eli osapuolilla on yhteinen asunto ja yhteinen kotiosoite. Vaikka laissa ei olekaan määräyksiä avioliiton esteistä, ei avoliittoa voi solmia henkilöt, jotka eivät lain mukaan voi solmia avioliittoa (esim. veli ja sisar, tai vielä avioliitossa oleva pari).¹⁵

Myös rekisteröimättömissä parisuhteissa eläviä koskevat samat argumentit, kuin avopuolisoita. Erona on ainoastaan suhteen osapuolten sama sukupuoli (avopuolisoiden katsotaan olevan samaa sukupuolta).

¹¹ Kangas 2002 s.84

¹² <http://www.oikeus.fi/41244.htm> viittauspäivä 14.4.2008

¹³ Gottberg 2007 s. 2

¹⁴ Kangas 2006 s. 301

¹⁵ Aarnio-Kangas 2002 s. 142-143

2.2 Avioeron edellytykset

Puolisoilla on oikeus saada avioero, vihkimisajankohdan vaikuttamatta asiaan. Samoin on rekisteröidyssä parisuhteessa, jonka purkamisesta on voimassa samat säännökset, kuin mitä avioliittolaissa säädetään avioerosta (RPL 7.2 §).¹⁶ Avioero käsitellään tuomioistuimessa¹⁷ nk. hakemusasiaina¹⁸ ja hakemuksen perustana tulee olla vähintään kuuden kuukauden harkinta-aika tai kahden vuoden erillään asuminen.¹⁹ Tarkastelen tässä yhteydessä vain avioeroa, joka toimii esimerkkinä myös rekisteröidyn parisuhteen purkamisen suhteen. Myös se puretaan tuomioistuimen antamalla ratkaisulla.

Avioeroa voivat puoliset hakea joko yksin tai yhdessä (AL 28.1 §), ja molemmilla puolisoilla on yhtäläinen oikeus saada avioero. Koska suurin osa avioeroasioista koskee vain puolisojen välisen avioliiton purkamista, on näiden asioiden yksinkertaisuuden vuoksi harkittu niiden siirtämistä jopa maistraattien ratkaistaviksi. Avioeroprosessin voi aloittaa kumpikin puoliso yksin tai yhdessä ja harkinta-ajan kuluttua umpeen voivat avioeroa vaatia puoliset yhdessä tai kumpikin erikseen, huolimatta siitä, kumman aloitteesta prosessi oli alun perin käynnistynyt. Mikäli kuitenkin ero on riitainen ja jompikumpi puolisoista on hakenut eroa yksin, tuomioistuimen on varattava tilaisuus toiselle puolisolle tulla kuulluksi (AL 28.2 §). Lisäksi yksin eroa hakeneen puolison on yksilöitävä hakemuksensa ja esitettävä siinä myös kaikki eroa koskevat vaatimuksensa.²⁰

2.2.1 Avioero harkinta-ajan jälkeen

Puolisoilla on oikeus saada avioero kuuden kuukauden harkinta-ajan jälkeen. Harkinta-aika alkaa siitä, kun yhteinen hakemus on jätetty tuomioistuimelle, eli kun hakemus on saapunut käräjäoikeuteen, tai kun toisen puolison hakemus on tuomioistuimen toimesta annettu tiedoksi toiselle puolisolle. Käräjäoikeuden päätöksessä ilmoitetaan hakemuksen saapumisen jälkeen harkinta-ajan alkamisesta, sekä ohjeistetaan myös puolisoita toimintamenetelmistä, kun kuuden kuukauden harkinta-aika on kulunut.

¹⁶ Aarnio–Kangas 2002 s. 24

¹⁷ Avioliiton pätevyyttä ja purkamista koskevasta oikeuspaikasta ks. OK:n 10 luvun 10 §

¹⁸ AL säännösten lisäksi ks. HakL (307/1986)

¹⁹ Litmala 2003 s. 37

²⁰ Kangas 2002 s. 10

Harkinta-ajan kuluttua (vähintään puoli vuotta), on kumpikin puolisoista oikeutettu itsenäisesti hakemaan avio-eroa, riippumatta siitä, oliko ensimmäinen hakemus tehty yksin vai yhdessä. (AL 30 §). Mikäli toinen hakemus, ensimmäisestä riippumatta, tehdään yhdessä, voidaan avioeroasia kokonaisuudessaan hoitaa postitse, eikä tuomioistuimeen tarvitse lainkaan mennä.²¹

Puolen vuoden harkinta-ajan kuluttua on puolisoitten kuitenkin ryhdyttävä toimenpiteisiin, mikäli he vielä haluavat avioeron lainvoimaiseksi. Toinen hakemus avioeron saamiseksi on toimitettava jommankumman tai toisen puolison toimesta oikeudelle ennen kuin vuosi on kulunut harkinta-ajan alkamisesta. Mikäli hakemusta ei tähän määräaikaan mennessä toimiteta, erohanke raukeaa ja mikäli vielä halutaan erota, on erohanke aloitettava alusta.²²

Harkinta-ajan merkittävydestä kertoo mielestäni se, että puolisoilla on mahdollisuus yhä asua yhdessä harkinta-ajan kuluessa ja pyrkiä mahdollisesti sopimaan erimielisyyksiään ennen lopullista ratkaisua. Tämä joustava järjestely saattaa monissa tapauksissa saada puoliset toisiin ajatuksiin eron suhteen ja samalla mahdollistaa perheen yhdessäolon harkinta-ajan aikana. Samoilla linjoilla on Saarenpää, joka toteaa eduskunnan niukan enemmistön halunneen harkinta-ajasta säätämällä estää pikaistuksissa haettavien erojen toteutumista sekä uskovan harkinta-ajan palauttavan puolisoita yhteen.²³

2.2.2 Avioero ilman harkinta-aikaa

Avioero on mahdollista saada harkinta-ajatta kahdella tavalla:

- AL 25.2 §:n mukaan puolisoilla on oikeus avioeroon ilman harkinta-aikaa, kun he ovat asuneet erillään keskeytyksittä viimeiset kaksi vuotta.²⁴
- AL 27 § puolestaan perustuu nk. ehdottomasta avioesteestä huolimatta solmittuun avioliittoon, jolloin avioliiton purkamiseen ei käytetä harkinta-aikaa. Myös tällöin voivat eroa hakea puoliset yhdessä tai erikseen ja kysymyksessä on hakemusasia. Mikäli tässä tapauksessa, mikäli eroa hakee toinen puoliso yksin, on toiselle puolisolle AL 28.2 §:n

²¹ Gottberg 2007 s. 47

²² Kangas 2002 s. 11

²³ Saarenpää 1992 s. 40

²⁴ Ks. Saarenpää 1992 s. 37, jonka mukaan erillään asumisen syy ei enää vaikuta millään tavoin asiaan ja alun perin väliaikaiseksi, esim. työpaikan vaihdoksen vuoksi toteutunut erillään asuminen olisi kokonaisuudessaan AL 25.2 §:ssä tarkoitettua erillään asumisen aikaa

mukaan varattava tilaisuus tulla kuulluksi asiassa. Avioliitto on voitu solmia joko aikaisemman avioliiton vielä voimassa ollessa, tai se on solmittu hyvin läheisten sukulaisten kesken. Tällöin ei puolisoilla ole oikeutta, omasta tahdostaan huolimatta, jatkaa avioliittoa. Virallisen syyttäjän on ajettava kannetta aviopuolisoiden tuomitsemisesta avioeroon, mikäli sukulaisuussuhde on suoraan takenevassa tai etenevässä polvessa, tai mikäli puoliset ovat sisaruksia tai puolisisaruksia.

Virallisen syyttäjän tulee myös vaatia puolisoitten tuomitsemista avioeroon, mikäli avioliitto on solmittu jommankumman puolison aiemman avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen voimassa ollessa, eikä se vielä ole purkautunut.²⁵ Myös molemmilla aikaisemman liiton puolisoilla on oikeus avioeroon ilman harkinta-aikaa, mikäli toinen puoliso on solminut uuden avioliiton aiemman liiton vielä voimassa ollessa (AL 27.3 §).

2.3 Avioeron liitännäiskysymyksiä

Avioeron yhteydessä voidaan esittää joukko vaatimuksia, jotka koskevat lapsen tai puolison elatusta ja yhteiselämän lopettamista. Tuomioistuin voi antaa näistä ensimmäisen käsittelyn yhteydessä väliaikaismääräyksiä, jotka ovat voimassa toiseen käsittelyyn asti. Myös kysymys sukunimestä katsotaan kuuluvaksi näihin liitännäiskysymyksiin, mutta siihen en paneudu tässä yhteydessä. Käsittelen tässä aiheeni mukaisesti vain kahta, joilla on suoranaista vaikutusta aviopuolisoiden talouteen avioerotilanteessa.

2.3.1 Lasten huolto ja elatus

Mikäli perheessä on alaikäisiä (alle 18vuotiaita) lapsia, liittyä heidän asemansa järjestäminen aina niin avio- kuin avoeroonkin. Pääsäännön mukaan vanhemmat voivat järjestää lapsen asemaa koskevat asiat ilman tuomioistuinmenettelyä paikkakuntansa sosiaalitoimen kautta, mikä näyttäisikin olevan yleisin käytäntö. Näitä sovittavia asioita ovat mm. päätökset lapsen huollosta ja asumisesta, tapaamisoikeuksista sekä elatusavusta, jotka ovat siis vanhempien melko vapaasti sovittavissa.²⁶ Elatusasiat ovat muutoinkin asioita, joiden hoidosta vanhemmilla on oikeus sopia vapaamuotoisesti jo, kun he asuvat erillään. Usein puoliset sopivatkin jo, ennen avioerohakemuksen

²⁵ Kangas 2002 s. 11

²⁶ Makkonen 2005 s. 23–24

jättämistä, lapsen huollosta, tapaamisoikeuksista sekä lapsen elatuksesta ja vahvistuttavat tämän sopimuksen sosiaalilautakunnassa (ElatusL 7-8 §).

Elatusapua on aina vaadittava eikä sitä mikään viranomainen määrää automaattisesti. Elatusasiassa lapsen edustajana toimii se huoltaja, jonka kanssa lapsi asuu (ElatusL 5 §). Saman lain mukaan voidaan lapselle vahvistaa suoritettavaksi elatusapua sen vanhemman toimesta, joka ei muutoin osallistu lapsen elatukseen tai jonka luona lapsi ei asu. Elatusavun määrä ja sen suorittamistapa voidaan myös ratkaista joko sopimuksella tai tuomiolla (ElatusL 4 §).

Määräys elatusavun maksamisesta vaikuttaa erityisesti avioerotilanteessa sen puolison taloudelliseen asemaan, jonka luona lapsi ei pysyvästi asu. Vanhemmat ovat voineet sopia yhteishuoltajuudesta, jolloin molemmat vanhemmat osallistuvat lapsen kuluihin tasapuolisesti ja lapsi saattaa jopa asua molempien vanhempiensa luona, esimerkiksi vuoro viikoilla. Mikäli kuitenkin jompikumpi vanhemmista määrätään yksin lapsen huoltajaksi, suorittaa toinen vanhempi oman osuutensa elatusavusta maksamalla, kunnes lapsi täyttää 18 vuotta, tai vielä senkin jälkeen, mikäli nuoren esim. opintojen takia katsotaan olevan elatuksen tarpeessa. Lähtökohtana ovat kuitenkin lapsen tarpeet.²⁷

Vanhempien sopiessa elatusavusta, voidaan sopimus vahvistuttaa lapsen kotikunnan sosiaaliviranomaisella. Vahvistuksella on sikäli merkitystä, että tällöin sopimus saa pakkotäytäntöönpanokelpisuuden, mistä seurauksena elatusavun jäädessä maksamatta syntyy lapselle välittömästi oikeus elatusturvalain mukaiseen elatustukeen.

Elatusapuun vaikuttavat vanhempien tulot ja sosiaaliviranomaisella onkin velvollisuus ennen sopimuksen vahvistamista tutkia sen kohtuullisuus niin lapsen elatuksen riittävyden kuin vanhempien maksukyvyn kannalta.²⁸

Elatusavut ovat indeksiin sidottuja ja näin ollen niitä korotetaan tai alennetaan automaattisesti rahan arvon muuttuessa. Tuomioistuimessa tai sopimus pohjaisesti vahvistettua elatusapua on myös osapuolten toimesta mahdollista myöhemmin sopimuksella muuttaa, mutta mikäli osapuolet eivät pääse asiasta yhteisymmärrykseen, on ainoa mahdollisuus muutokseen tuomioistuintie.

²⁷ Ks. tästä esimerkkinä KKO 1995:121, jossa alioikeus oli vahvistanut avioeron yhteydessä elatusavuksi huoltajan vaatimat 800 markkaa, johon vastaaja oli myöntynyt. Myöhemmin kuitenkin huoltaja vaati elatusavun korottamista 1500markkaan perustellen aiemman summan olleen alun perinkin liian pienen. Alioikeus hylkäsi kanteen, kun taas hovioikeus olisi korottanut elatusavun vaadittuun 1500 markkaan. Korkeimman oikeuden enemmistö kuitenkin 800 markan elatusavun kohtuulliseksi ja hylkäsi kanteen.

²⁸ Gottberg 2007 s. 199

Muutosperusteita on kahdenlaisia: joko alkuperäinen kohtuuttomuus tai muuttuneet olosuhteet (ElatusL 11 §).. Käytännössä kuitenkin etenkin elatusavun alentamisen kynnyks on suuri, jolloin taustalla voidaan katsoa olevan ajatuksen elatusvastuun ankaruudesta ja tarpeesta säilyttää lapsen asema vakaana.²⁹ Mikäli elatusapu jää elatusvelvolliselta maksamatta, voi sosiaaliviranomainen maksaa hakemuksesta lapselle elatustukea, jonka he kuitenkin perivät elatusvelvolliselta takaisin, mikäli maksamattomuus johtuu maksuhaluttomuudesta tai ellei tämä hae siitä vapautusta esim. maksukyvyttömyyden, sairauden tai työttömyyden takia.

2.3.2 Puolison elatus

Pääsäännön mukaan elatusvelvollisuus lakkaa avioeron yhteydessä. Periaatteessa olisi kuitenkin mahdollista esittää avioerohakemuksen liitännäisvaatimuksena myös vaatimus puolisolle maksettavasta elatusavusta, mutta käytäntö on osoittanut tämän toimintatavan harvinaiseksi.³⁰

Jos puolison kuitenkin katsotaan avioeron jälkeen tarvitsevan elatusapua, voi tuomioistuin velvoittaa toisen puolison sitä maksamaan sen mukaan, kuin hänen kykynsä ja muihin seikkoihin nähden harkitaan kohtuulliseksi. Syitä tällaisen elatusavun maksamiselle ovat yleensä vanhuus, sairaus tai työkyvyttömyys. AL 48 §:n mukaan elatusavun suorittamisen ehdottomana edellytyksenä on puolison elatuksen tarve. Lähtökohtana on yleensä kuitenkin elatusvelvollisuus tapauksissa, joissa kyky elättää itseään on heikentynyt tai kokonaan menetetty avioliiton solmimisen vuoksi (esimerkiksi puolison jäädessä hoitamaan kotia tämä menettää aiemmin hankitun ammattitaidon ja samalla mahdollisuuden elannon hankkimiseen kyseistä ammattia harjoittamalla).³¹

Samoin kuin lapsen elatuksesta, voivat osapuolet sopia keskenään myös puolison elatuksesta, tai siitä voidaan tuomioistuimessa määrätä. Jotta sopimus saavuttaisi täytäntöönpanokelpoisuuden, täytyy se esittää vahvistettavaksi sosiaalilautakunnassa, jonka on kuitenkin ennen vahvistamista

²⁹ Gottberg 2007 s. 208

³⁰ Kangas 2006 s. 199–200

³¹ Ks. tästä mm. Saarenpää 1992 s. 184, Aarnio-Helin s. 39. Ks. myös KKO 2004:104, jossa aviopuolison oikeus elatukseen avioeroa edeltäneenä harkinta-aikana ja eron tultua myönnettyksi selkeästi rajattiin. Liiton ollessa vielä voimassa oikeus elatusapuun arvioitiin AL 46 §:n mukaisen laajan velvoitteen valossa, eli puoliso sai säilyttää ”vakiintuneen ja kohtuullisena pidetyn elintasonsa” avioliiton loppuun saakka elatusavun avulla, kun taas avioeron lainvoimaistumisen jälkeisenä aikana katsoi KKO, ettei AL 48 §:n mukaisia edellytyksiä elatusavun maksamiselle enää ollut.

harkittava sen kohtuullisuus.³² Elatusavun tulee näet olla maksajan maksukykyyn ja ”muihin seikkoihin nähden” kohtuullinen.³³

Elatusapua harkittaessa on kuitenkin oltava havaittavissa syy-yhteys elatuksen tarpeen ja avioliiton välillä, jonka lisäksi elatusvelvollisella on oltava kyky elatusavun maksamiseen.³⁴

Myös puolisolle, kuten lapsellekin suoritettava elatusapu on mahdollista suorittaa joko toistuvaissuorituksina tai kertakaikkisena, tilanteesta riippuen. Puolisolle suoritettava jo erääntynyt elatusapu suoritetaan yleensä osituksen yhteydessä eikä sitä voida muuttaa sen jälkeen kun se on maksettu.

Puolison velvollisuus elatusavun suorittamiseen lakkaa tuomioissa asetetun määräajan kuluttua umpeen tai mikäli elatukseen oikeutettu solmii uuden avioliiton (myös elatusvelvollisen kuollessa lakkaa velvollisuus elatusavun suorittamiseen).³⁵

3 AVIO-OIKEUS

3.1 Avio-oikeuden sisällöstä

Suomessa voimassa olevan aviovarallisuusjärjestelmän erittäin keskeinen käsite on avio-oikeus, joka käytännössä tarkoittaa oikeutta toisen omaisuuteen.³⁶ Avio-oikeuden vaikutukset alkavat aina vihkimisestä tai parisuhteen rekisteröimisestä, ja ne koskevat kaikkea omaisuutta riippumatta siitä, miten omaisuus on saatu tai milloin ja millä tavalla se on ennen avioliittoa tai rekisteröityä parisuhdetta hankittu.³⁷ Avio-oikeus kuuluu niihin aviovarallisuussuhteisiin, joihin sovellettavaksi laiksi voidaan määrätä sen valtion laki, missä toisella tai kummallakin puolisollla on kotipaikka tai jonka kansalainen puoliso on sopimusta tehtäessä.³⁸ Mikäli kaksi Suomessa aina asunutta kansalaista solmivat täällä avioliiton tai rekisteröivät parisuhteen, he eivät kuitenkaan voi määrätä, että heidän väliseen avioliittoon tai rekisteröityyn parisuhteeseen olisi sovellettava jonkin toisen

³² AL 50 §

³³ Timonen 1999 s. 419–420

³⁴ Ks. KKO 1992:33

³⁵ Kangas 2006 s. 201

³⁶ AL 35.1 § tästä lisää edempänä

³⁷ Kangas 2002 s. 15 ks. myös Aarnio–Kangas 2002 s. 45

³⁸ AL 130 § Aviopuolisoiden varallisuussuhteisiin sovellettava laki (13.12.2001/1226)

maan lakia. Tämän lain mukaan on ratkaistava kysymykset, jotka koskevat puolisoiden omaisuuden jakamista avioliiton purkauduttua tai sen aikana, oikeustoimia, joita puoliso tai kihlakumppanit tekevät avioliiton varallisuussuhteista, puolisoiden määräämisoikeudesta omaisuuteen sekä velkavastuusta yhteisistä veloista.³⁹

Avioliittolakia on aikoinaan valmisteltu olosuhteissa, jotka poikkesivat huomattavasti nyky-yhteiskunnassa vallitsevista olosuhteista. Avioliiton solmineiden naisten kodin ulkopuolisessa työssä käynti oli harvinaista, eikä omaisuutta näin kertynyt useinkaan samassa määrin kuin palkkatyössä käyneille miehille, jotka toimivat perheen elättäjinä taloudellisesti. Tämän vuoksi lakiin on ollut alusta asti tärkeää sisällyttää avio-oikeutta koskeva säännöstö.⁴⁰

Avioliittolain 35 §:n mukaan avio-oikeudella tarkoitetaan puolisoiden oikeutta toistensa omaisuuteen.⁴¹ Avioliittolain näkökohtana on myös katsottu olevan puolisoiden sopimusvapaus omaisuudestaan sekä se, että oma varallisuus omistetaan yksin (erillisomistuksen periaate).⁴² Avio-oikeuden nojalla puoliso on oikeutettu saamaan puolet puolisoiden yhteenlasketusta avio-oikeuden alaisten omaisuuksien säästöstä.⁴³

AL 34 §:n mukaan puoliso omistaa edelleen yksin sen omaisuuden, joka hänellä avioituessaan oli tai jonka hän avioliiton aikana myöhemmin saa.⁴⁴ Samoin on velkojen osalta; velasta, jonka puoliso on yksin tehnyt ennen avioliiton solmimista tai sen aikana, vastaa tämä puoliso yksin, ellei velka ole tehty perheen elatusta varten.⁴⁵

Avio-oikeudesta puhumisen mielekkyys on vahvasti sidottu avioliittolain soveltamisalaan.⁴⁶ Tässä yhteydessä korostuukin puolison sekä kuolleen puolison perillisten tai kummankin puolison oikeus avio-oikeuden nojalla saada puolet puolisoiden omaisuuden säästöstä.⁴⁷

Esimerkkinä korkeimman oikeuden ratkaisu, joka liittyy avio-oikeuteen:

³⁹ AL 131.1 § Aviopuolisoiden varallisuussuhteisiin sovellettava laki (13.12.2001/1226)

⁴⁰ Gottberg 2007 s.14

⁴¹ HE 62/1986 vp., Yleisperustelut, 3. Nykyinen tilanne, sen epäkohdat ja uudistusehdotukset, 3.3 Avioliiton taloudelliset vaikutukset, 3.3.2 Puolisoiden varallisuussuhteet, Vallintaoikeuden rajoitukset 1. kappale s. 29

⁴² Makkonen 2005 s. 29 Yhteiseen lukuun hankittu ja yhteiseksi kirjattu omaisuus voi myös olla yhteistä(yhteisomistuksen periaate) esim. omistusasunto

⁴³ Litmala 2002 s. 5, s. 20

⁴⁴ Ks. myös Tekijäl. 404/1961 41 §

⁴⁵ AL 52.1 §, AL 52.2 §

⁴⁶ Aarnio-Kangas 2002 s. 44

⁴⁷ Kangas 2002 s. 15

KKO 1993:113: Puoliso oli runsaat neljä kuukautta ennen asumuserotuomiota hankkinut asunto-osakkeet erilleen muuttamista varten, mutta ei ollut kuitenkaan välittömästi muuttanut erilleen. Osakkeita ei voitu määrätä sellaiseksi omaisuudeksi, johon toisella puolisoilla ei ole avio-oikeutta.

Tässä yhteydessä mainittakoon myös rekisteröidyssä parisuhteessa elävien sekä heidän oikeudenomistajiensa avio-oikeuden kaltainen oikeus avio-oikeuden nojalla saada omaisuuden osituksessa puolet puolisoitten omaisuuden säästöstä.⁴⁸ Rekisteröity parisuhde on lainsäädännössä verrattavissa oikeusvaikutuksiltaan avioliittoon sekä solmimisen että purkamisen suhteen, ellei toisin ole säädetty.⁴⁹

Vaikka avio-oikeus on sisällöltään laaja-alainen, ei se kuitenkaan varsinaisesti näy vielä avioliiton kestäessä. Se ei sinällään merkitse yhteisomistusta tai saamis-oikeutta, eikä se ole myöskään erikseen luovutettavissa tai pantattavissa. Avio-oikeutta pidetäänkin jossakin mielessä, juuri sen rajoitetun omistusintervention periaatteen mukaisesti, avioliiton aikana lähinnä vain odotusoikeutena.⁵⁰ Avio-oikeus konkretisoituu vasta avioliiton päättyttyä suoritettavassa omaisuuden osituksessa, jossa määritetään kummallekin puolisoille kuuluva arvomääräinen osuus avio-oikeudenalaisesta omaisuudesta eli ns. avio-osa. Enemmän omistava puoliso joutuu suorittamaan tasinkoa vähemmän omistavalle puolisoille siten, että molempien puolisoitten jako-osuudet tulevat yhtä suuriksi. Avio-osaa määritettäessä on myös huomioitava velat ja niiden kattaminen sekä mahdolliset vastikkeet.⁵¹

Tässä yhteydessä voidaan tarkastella asiaa historian näkökulmasta. Aiemmin avioliitto usein solmittiin nuorena, eikä puolisoilla ollut juurikaan omaisuutta. Lisäksi avioliitto solmittiin kestäväksi koko eliniän.

Näiden seikkojen vuoksi laissa omaksuttu puolittamisperiaate oli vielä käyttökelpoinen. Avioeroriskiä pidettiin aiemmin pienenä. Nykyisin, kun lähes puolet avioliitoista päättyy eroon, avio-oikeuden toteuttaminen erotilanteessa aiheuttaa sen, että puolittamisperiaatteen lopputulokseen vaikuttaa myös se omaisuus, jonka kartuttamista toinen puoliso ei välttämättä ole millään tavalla auttanut, eikä ratkaisu näin ollen enää ole samalla tavoin puolustettavissa.⁵²

⁴⁸ RPL 7.1 §

⁴⁹ RPL 8.1 § sekä 8.2 §, HE 200/2000 Yksityiskohtaiset perustelut, 1. Lakiehdotuksen perustelut, 1.1 Laki virallistetusta parisuhteesta 1.luku Parisuhteen virallistaminen

⁵⁰ Timonen 1999 s. 410–411

⁵¹ Kangas 2002 s. 27–28, Gottberg 2007 s. 14

⁵² Aarnio–Kangas 2002 s. 46

3.1.1 Avio-oikeudesta vapaa omaisuus

AL 35 § määrää myös avio-oikeudesta vapaan omaisuuden laadusta.⁵³ Tällaista omaisuutta ovat suoraan lain nojalla niin sanotut luovuttamattomat tai muutoin henkilökohtaiset oikeudet, joista mainittakoon tekijänoikeus tekijän eläessä, sekä oikeus vaatia vahingonkorvausta.⁵⁴ Tekijänoikeudesta esimerkkinä mainittakoon kirjailija, joka on tehnyt kustannussopimuksen ennen ositusperusteen syntyhetkeä, jolloin sopimuksen mukainen ja erääntynyt tekijänoikeustulo kuuluvat ositettavaan omaisuuteen, kun taas itse tekijänoikeus eli kirjailijan oikeus päättää, onko teos hänen mielestään valmis julkistavaksi, ei ole ositettavaa varallisuutta.⁵⁵

Omaisuudesta ei kuitenkaan tee henkilökohtaista vain se, että se on pelkästään toisen osapuolen nimissä (vrt. henkilökohtaiset tavarat). Esimerkiksi patentti, tavaramerkki sekä toiminimi kuuluvat ositettavan varallisuuden piiriin. Myös erääntyneet tekijänoikeuskorvaukset ja maksettu palkka kuuluvat avio-oikeuden alaisen omaisuuden piiriin.⁵⁶ Tässä tulee kysymykseen myös ns. surrogaatti eli luovutetun omaisuuden sijaan tullut omaisuus, josta on laissa erityissäännökset. On mahdollista, että alkuperäinen avio-oikeuden alainen omaisuus vaihtuu toiseksi esimerkiksi kiinteistön myynnin seurauksena, jolloin siitä saadut rahat sijoitetaan muualle, mutta omaisuus on edelleen avio-oikeuden alaista omistajan kyetessä osoittamaan, että hankittu uusi omaisuus on alkuperäisen omaisuuden sijaan tullutta omaisuutta eli surrogaattia.⁵⁷

Mikäli omaisuutta lahjoitetaan lahjakirjan perusteella, siihen voidaan laittaa ehto, jonka mukaan lahjan saajan puolisoilla ei ole avio-oikeutta lahjoitettuun omaisuuteen, eikä hän voi myöhemminkään avioehtosopimuksella muuttaa tällaista omaisuutta avio-oikeuden alaiseksi. Sama pätee myös testamentissa olevalla määräyksellä toisen puolison avio-oikeuden poistamiseen.⁵⁸ Testamenttiin tai lahjakirjaan sisällytetty ehto avio-oikeuden poistamisesta edellyttää kuitenkin asiakirjojen tietynlaisen muodon noudattamista. Testamentti tai lahjakirja on tehtävä kirjallisesti, siinä on oltava päivämäärä, asianosaisen allekirjoitus sekä kahden esteettömän todistajan todistus asiakirjan oikeellisuudesta.⁵⁹ Esteellisyyden voi muodostaa muun muassa ikä, sukulaisuussuhde,

⁵³ AL 35.2 §, AL 35.3 § ja AL 35.4 §, HE 62/1986 vp., s. 115

⁵⁴ Ks. TekijäL 41 §, Aarnio-Kangas 2002 s. 49

⁵⁵ Ks. TekijäL 8.7.1961/404 1.luku 1 §. Ks. myös Aarnio-Kangas 2002 s. 48

⁵⁶ Aarnio-Kangas 2002 s. 49

⁵⁷ AL 35.2 §, Gottberg 2007 s. 21.

⁵⁸ Litmala 1998 s. 52

⁵⁹ Ks. todistajan esteettömyydestä Oikeudenkäymiskaari 30 § (29.7.1948/571) ja 43§ (29.7.1948/571)

mielisairaus tai jokin muu satunnainen syy (esimerkiksi juopumus, huumausaineen vaikutuksen alaisena oleminen tai väsymys, jotka voivat vaikuttaa todistajan kykyyn ymmärtää todistuksen merkitystä).

Testamentilla poissuljettu avio-ehto on kuitenkin erittäin tehokas vaikutuskeino saajan oikeudelliseen asemaan. Testamenttiin otetaan määräys, ettei saajan puolisoilla ole avio-oikeutta testamentilla saatuun omaisuuteen, ja on mahdollista myös sulkea pois saajan myöhemmät puoliset, ettei myöskään heillä ole avio-oikeutta ko. testamentissa mainittuun omaisuuteen. Testamentin tekijä voi halutessaan myös liittää testamenttiin purkavan ehdon, jonka mukaan testamentattu omaisuus meneekin kolmannelle, mikäli puoliset eivät noudata avio-oikeuden poissulkevaa määrystä. Puolisoilla on mahdollisuus omaisuuden osituksessa vielä sopia testamentin nojalla saadusta omaisuudesta, että se kuuluukin avio-oikeuden piiriin.⁶⁰

Tällaiseen testamentin nojalla saatuun omaisuuteen katsotaan kuuluvaksi omaisuus, jonka toinen puoliso on ansainnut tai saanut perintönä, lahjana tai testamentin nojalla silloin, kun avioliitto tai rekisteröity parisuhde on purkautunut toisen osapuolen kuoleman takia tai mikäli avioeroa koskeva asia on tullut vireille.⁶¹

Avio-oikeus on myös mahdollista poistaa yksipuolisesti toisen puolison aloitteesta, vaikkei toisen puolison kanssa olisi tehty mitään nimenomaista sopimusta (vrt. avioehtosopimus, josta myöhemmin).

Konkurssitilanteissa, joissa toinen puoliso on jo asetettu konkurssiin, toisella puolisoilla on mahdollisuus ilmoituksella tehdä avio-oikeuden poisto toiselta puolisolta. Ilmoitus on tehtävä kirjallisesti jommankumman puolison käräjäoikeuteen, eikä ilmoitusta tarvitse perustella. Ilmoitus on tehtävä vuoden kuluessa konkurssin alkamisesta, ja se koskee kaikkea puolisoitten omaisuutta. Ilmoitus poistaa avio-oikeuden molemminpuolisesti.

Avioehtosopimuksella voidaan myöhemmin palauttaa yksipuolisesti poistettu avio-oikeus.⁶² Avio-oikeuden poistamista koskevat rekisteröidyt ilmoitukset eivät kuitenkaan liene kovin yleisiä ja vuonna 1992 avioliittolakiin tehty lisäys suojaa lisäksi toista toisen konkurssin aiheuttamilta

⁶⁰ Aarnio–Kangas 2000 s. 388

⁶¹ AL 90 §, RPL 8.2 §

⁶² Litmala 1998 s. 52–53. Ks. myös Kangas 2002 s. 25

seurauksilta.⁶³ Myös velkojien asema on pyritty turvaamaan. Kun AL 45 §:n lahjoituskieltoa koskeva säännös kumottiin ja puolisoiden väliset lahjat sallittiin, velkojia suojattiin lahjoitusten peräytymistä koskevien takaisinsaantisäännösten avulla. Irtaimen lahja tulee kuitenkin olla rekisteröity, jotta sitä voitaisiin pitää konkurssissa tai ulosotossa täytettynä. Mikäli puolisoiden tai kihlakumppanien välistä lahjaa ei ole rekisteröity, sitä ei pidetä näiltä osin sitovasti täytettynä, eikä sitä ole myöskään takaisinsaannin määräpäivän jälkeen mahdollista täyttää.⁶⁴

3.1.2 Avioehtosopimuksesta

3.1.2.1 Avioehtosopimuksen perustaminen

Avioehtosopimus on Suomessa tunnettu jo vuosisatoja sitten. Jo vuoden 1734 lain naimiskaareessa oli sitä koskevia määräyksiä. Nykyinen avioehtosopimuskäytäntö on yli 60 vuoden ikäinen.⁶⁵ Avioehtosopimuksen merkitys on kuitenkin muuttunut lainsäädännön muutosten vuoksi huomattavasti, ja harjoitusaineessani perehdyinkin tällä hetkellä voimassa olevaan avioehtosopimuslainsäädäntöön.

Aiemmin avioehtosopimukset ovat olleet suhteellisen harvinaisia (vuonna 1994 avioliiton solmineista 18.5 % teki avioehdon), mutta vuonna 2005 avioehdon tehneiden prosentuaalinen osuus oli jo 27.1 % samana vuonna solmituista avioliitoista.⁶⁶

Avioehtosopimuksen on usein katsottu tuovan taloudellista turvallisuutta ja suojaavan tiettyntyyppisiltä taloudellisilta riskeiltä avioliiton päättyessä syystä tai toisesta. Avioehdolla halutaan turvata itselle tärkeätä omaisuutta sekä omaa sekä mahdollisesti taloutta tulevaisuuden varalle. Ei haluta ”omien rahojen” menevän uuteen perheeseen, mikäli avioliitto purkautuisi esimerkiksi toisen puolison löydettyä uuden kumppanin rinnalleen. Haluttiin turvaa aiemmista liitoista olevien lasten asemalle tai puolison velkaisuutta vastaan.⁶⁷ Puolison velkaisuuden pelossa ei avioehtosopimusta kuitenkaan tarvitse tehdä, sillä puoliso tai parisuhdekumppani, vaikka hänellä olisi avio-oikeus toisen omaisuuteen, ei vastaa toisen velasta.⁶⁸

⁶³ AL 104 § (26.4.1991/765)

⁶⁴ LahjanlupausL 6 §, 6.2 § (4.2.2005/60), UL, Ks. myös Saarenpää 1992 s. 87

⁶⁵ Litmala 1998 s. 26

⁶⁶ Rosti–Litmala 2006 s. 14

⁶⁷ KM 1976:29 s. 17 Avioliittolakikomitean mietintö II

⁶⁸ Kangas 2002 s. 21

Avioehtosopimus liittyy selkeästi avio-oikeuteen. Sillä voidaan joko perustaa tai poistaa avio-oikeus. Avioehtosopimuksen voivat tehdä joko puoliset tai rekisteröidyn suhteen osapuolet.⁶⁹ Myös avioehtosopimusta sääntelee pääsääntöisesti avioliittolaki, mutta myös oikeuskäytännössä on monia avioehtosopimukseen liitettyjä ehtoja pidetty sallittuina.⁷⁰ Avioehtosopimukselle on asetettu tiettyjä muotovaatimuksia sisällöllisesti, sen on oltava aina määrämuotoinen ja sen tulee sisältää päiväys, allekirjoitus sekä sen täytyy olla kahden todistajan oikeaksi todistama.⁷¹ Esimerkkinä kaksi korkeimman oikeuden ratkaisu avioehtosopimuksen tekemisestä:

KKO 1991:64: Puoliso oli todistajien läsnä ollessa allekirjoittanut avioehtosopimuksen sisältäneen asiakirjan, jonka tekstiosa oli allekirjoitustilaisuudessa ollut peitettyä. Hän oli myöhemmin kiistänyt tienneensä, että kyseessä oleva asiakirja oli avioehtosopimus, ja vaatinut sen julistamista pätemättömäksi. Kun puoliso ei ollut näyttänyt, ettei hän asiakirjan allekirjoittaessaan ollut selvillä sen sisällöstä, avioehtosopimusta pidettiin pätevänä. Ään.

KKO 1956 I 4: Avioehtosopimus katsottiin päteväksi, vaikkeivät siihen todistajiksi kirjoittautuneet henkilöt olleet olleet saapuvilla sopimuskirjaa allekirjoitettaessa, kun sopimuskirja kuitenkin oli puolisoiden asianmukaisesti allekirjoittama eikä ollut näytetty, että toinen aviopuoliso olisi sopimukseen pakotettu tai vietetty. Ään.

Avioehtosopimus voidaan tehdä joko ennen avioliittoa (kihlakumppanit) tai sen aikana (puolisot) ja siinä määrätä, mihin omaisuuteen he haluavat avio-oikeuden ulottuvan, tai minkä omaisuuden he haluavat avio-oikeuden piiristä sulkea pois.⁷² Avioehdolla voidaan määrätä joko omaisuudesta, joka puolisoilla tai parisuhdekumppanilla oli jo avioehtoa tehtäessä tai sellaisesta omaisuudesta, jonka hän mahdollisesti saa myöhemmin. Jotta avioehtosopimus saisi lainvoiman, se tulee rekisteröidä kuolemaa tai ennen, kuin avioero tulee vireille.⁷³ Kummallakin sopimuskumppanilla on yhtäläinen jommankumman puolison kotipaikan maistraatissa⁷⁴, ja se on tehtävä ennen toisen puolison oikeus jättää allekirjoitettu avioehtosopimus jommankumman kotipaikan alioikeuteen kuulematta ensin toista.⁷⁵

Avioehtosopimus tulee voimaan, kun se on rekisteröity.⁷⁶ Aina vuoteen 1994 saakka avioehtosopimukset oli lisäksi kuulutettava virallisessa lehdessä, mutta nyt kuulutetaan vain sopimukset, joissa on tehty lahjoitus, ja näin informoidaan myös puolisoiden velkojia.⁷⁷

⁶⁹ Kangas 2002 s. 20

⁷⁰ Kangas 2006 s. 231

⁷¹ AL 42 § ja 66 §

⁷² AL 41 §

⁷³ AL 44 §

⁷⁴ AL 43 §

⁷⁵ HE 79/2002 Yksityiskohtaiset perustelut, 1. Lakiehdotuksen perustelut 1.3, Avioliittolaki 43§

⁷⁶ AL 44 §

⁷⁷ Gottberg 2007 s. 18

Avioehtosopimuksessa voidaan sopia puolisojen välisestä oikeudesta toistensa omaisuuteen kolmella eri tavalla:

- Puolisot voivat määrätä, että kummallakaan ei ole avio-oikeutta mihinkään toisen omaisuuteen. Tätä kutsutaan avio-oikeuden täydellisesti poissulkeväksi avio-ehdoksi. Tällöin osituksen yhteydessä tulee toimitettavaksi nk. omaisuuden erottelu, jolloin molemmat puolisot pitävät itsellään sen omaisuuden, joka heillä on nimissään.⁷⁸
- Toiseksi voidaan määrätä, ettei avio-oikeutta ole tiettyyn toisen omaisuuteen, jolloin toteutetaan osittaista avio-ehdot.
- Kolmas mahdollisuus on tehdä niin kutsuttu yksipuolinen avioehto, jolloin toisella puolisoilla ei ole oikeutta mihinkään tai tiettyyn toisen puolison omaisuuteen.⁷⁹

Puolisoilla on mahdollisuus myös sopia avio-oikeudestaan tiettyyn esineeseen (esinekohtaisesti), tiettyyn omaisuuteen, kiinteään tai irtaimeen (omaisuustyyppikohtaisesti), tai esimerkiksi testamentin, lahjan tai perinnän kautta saatuun omaisuuteen (saantokohtaisesti). Sopimuksen kohteena oleva omaisuus voi joko olla puolisoilla jo sopimusta tehtäessä tai se voi olla omaisuutta, jonka puoliso myöhemmin saa.⁸⁰

AL 41.2 §:n mukaan puolisot eivät voi sopia muista kuin näistä poikkeuksista sopiessaan avioehtosopimuksella keskinäisistä omaisuussuhteistaan.⁸¹ Edellisiin kohtiin liittyy seuraava korkeimman oikeuden päätös:

KKO 2000:100: Puolisot oli tuomittu avioeroon ja puolisojen välisessä avioehtosopimuksessa oli sovittu, että kummallakaan puolisoilla ei ollut avio-oikeutta toisen omaisuuteen, mikäli avioliitto purkautuisi avioeron vuoksi. Lisäksi oli sovittu, ette mikäli avioliiton purkautuminen tapahtuisi toisen puolison kuoleman johdosta, olisi leskellä avio-oikeus kuolleen puolison omaisuuteen. Avioehtosopimus katsottiin päteväksi äänestyksen jälkeen.

Tästä selvinnee periaate, että avio-oikeuden molemminpuolisesti poistanut ehto avioehtosopimuksessa oli pätevä liiton päätyttyä eroon. Hankalammin on kuitenkin selvitettävissä se, olisiko liiton päätyttyä kuolemaan avio-oikeuden yksipuolisesti säilyttänyt ehto ollut pätevä.⁸²

⁷⁸ Makkonen 2005 s. 31

⁷⁹ AL 41 §. Ks. lisäksi Aarnio-Kangas 2002 s. 53

⁸⁰ Litmala 1998 s. 54

⁸¹ Ks. myös RPL 8.3 §

⁸² Gottberg 2007 s. 19

Perintökaaresta käy ilmi, että elossa olevan henkilön jäämistöstä tehty sopimus on pätemätön, ja lesken hyväksi yksipuolisesti koitua avio-oikeusmääräys voisi ilmentää juuri tällaista tapausta. Sopimuksen tekohetkellä ei vielä tiedetä, kumpi puolisoista kuolee ensin.⁸³ Tätä asiaa kommentoi myös Saarenpää toteamalla kirjallisuudessa nyttemmin esitetyn, että avioehtosopimuksen vaikutukset voitaisiin rajata vain eroperusteiseen ositukseen tai vain kuoleman johdosta toimitettavaan ositukseen.⁸⁴ Tämä herättää Saarenpäässä epäilyksiä, koska perustelut ovat samoja kuin ehdollisia avioehtosopimuksia puollettaessa.⁸⁵

3.1.2.2 Avioehtosopimuksen muuttaminen tai purkaminen

Avioehtosopimusta on mahdollista muuttaa, mutta se on mahdollista vain tekemällä uusi sopimus, joka on jätettävä maistraattiin rekisteröitäväksi myös ennen kuin avioliitto on purkautunut ja ennen kuin puolisoiden avioeroasia on tullut vireille. Avioehtosopimusta ei voi muuttaa yksipuolisesti, vaan se vaatii puolisoiden yhteisen päätöksen. Samat määräykset koskevat myös rekisteröidyssä parisuhteessa eläviä. Mikäli avioehtosopimus on jätetty liian myöhään, se ei saa lainvoimaa avioehtosopimuksena. Sopimusosapuolet voivat kuitenkin tehdä nk. osituksen esisopimuksen, jolloin he toteavat, ettei heidän aiemmin tekemäänsä avioehtosopimusta aseteta omaisuuden erottelun perustaksi. Tämän sopimuksen voi tehdä myös eron vireille tulon jälkeen.⁸⁶ Myös avio-oikeuden palauttava avioehto muutetaan uudella sopimuksella.

Avioehto, vaikkakin se on tehty asettamaan tiettyjä rajoituksia sekä oikeuksia puolisoiden välille, on kuitenkin soviteltavissa.⁸⁷ Aiemmin on avio-ehdon sovitteluun käytetty paljolti Oikeustoimilain säännöksiä, joista ilmeni varallisuus oikeudellisten oikeustoimien yleinen sovittelusääntö.⁸⁸ Nyttemmin avio-ehdon sovittelu kulkee pitkälti AL 103b §:n mukaisesti, ja sovittelu on sijoitettu osaksi osituksen sovittelua.⁸⁹

Sovittelu tulee mahdolliseksi, mikäli osituksen lopputulos muodostuisi jommallekummalle puolisolalle kohtuuttomaksi, jos se toimitettaisiin suoraan lain nojalla tai avioehtosopimuksen mukaan. Sovittelu on mahdollista myös, mikäli osituksesta muutoin aiheutuisi toiselle puolisolalle

⁸³ PK 17:1 §

⁸⁴ Saarenpää 1992 s. 109, Ks. myös Aarnio–Helin 1988 s. 132

⁸⁵ Saarenpää 1992 s. 109

⁸⁶ Kangas 2002 s. 23

⁸⁷ HE 62/1986 vp. s. 33

⁸⁸ OikTL 36 §

⁸⁹ Saarenpää 1992 s. 152, KKO 1990:75

perusteetonta taloudellista hyötyä. Sovittelun mahdollisuutta harkittaessa on tärkeänä seikkana avioliiton kesto. Myös puolisoiden toiminta yhteisen omaisuuden hankkimiseksi sekä yhteisen talouden hyväksi tekemät uhraukset ovat mukana harkinnassa. Kuitenkaan pelkästään liiton lyhytaikaisuus ei välttämättä riitä osoittamaan puolittamisperiaatteen mukaisen osituksen kohtuuttomuutta.⁹⁰

Toisaalta, kun katsotaan ratkaisua **KKO 1992:52**, jossa liitto oli kestänyt puoli vuotta eikä vaimo saanut osituksen sovittelussa miehensä omaisuudesta avio-oikeuden nojalla mitään, voidaan todeta, että kokonaisharkinta on vahvassa asemassa myös osituksen sovittelussa. Kokonaisharkinnassa huomioitujen seikkojen perusteella voidaan esimerkiksi todeta puolison olevan taloudellisen tuen tarpeessa huonon taloudellisen asemansa takia. Puoliso voi olla ammattitaidoton, hänellä voi olla vähäinen koulutus, hän voi työttömyyden, sairauden tai vanhuuden vuoksi olla vähävarainen tai hänen velvoitteensa voivat vastaavasti olla suuret.⁹¹ Tämä on yksi yleisimmistä tilanteista, joissa sovittelu voi tulla kysymykseen.

3.1.2.3 Sopimus avioeron varalle

Puolisot voivat tehdä myös avioehtosopimuksesta poikkeavan sopimuksen asumus- tai avioeron varalta. Tällaisella sopimuksella ei laissa ole asetettu minkäänlaisia muotovaatimuksia. Myöskään sen solmimisajankohdalle ei ole asetettu rajoituksia, vaan se on mahdollista tehdä milloin tahansa avioliiton aikana. On esitetty mielipiteitä, joiden mukaan vaikka sopimusta avioeron varalle ei pidettäisi pätevänä avioehtosopimuksena, se olisi täysin pätevä puolisojen välisenä muuna sopimuksena, jolloin omaisuuden osituskin toimitettaisiin tuon sopimuksen perusteella.

Avioehtosopimuksen ja sopimuksen avioeron varalle ero tulee siinä, että jälkimmäinen sitoo vain puolisoita, ei esim. velkojia.⁹² Sopimusta avioeron varalle voidaankin pitää mielestäni pitää jonkinlaisena osituksen esisopimuksena, koska ositus on mahdollista suorittaa myös tämän sopimuksen perusteella, kunhan sopimus on ensin vahvistettu.⁹³ Usein sopimuksella avioeron varalle täydennetäänkin avioehtosopimusta, eivätkä ne missään nimessä korvaa toisiaan. On esimerkiksi mahdollista sulkea tietty omaisuus avio-oikeuden ulkopuolelle ja lisäksi sopia, miten

⁹⁰ Litmala 1998 s. 77

⁹¹ Välimäki 1995 s. 167

⁹² ks. <http://www.mainio.net/print.asp?path>

⁹³ samasta aiheesta ks. Aarnio–Helin 1992 s. 297

ositus eron jälkeen toimitetaan.⁹⁴ Kun avioehtosopimuksessa voidaan sopia vain avio-oikeudesta, sen antamisesta tai poistamisesta, voidaan sopimuksessa avioeron varalle määrätä mm. tasingon määrästä, laadusta (mitä omaisuutta annetaan tasinkona) sekä puolisojen sisäisestä velkavastuusta.⁹⁵ Esimerkkitaapauksena on seuraava:

KKO 1985 I 1: A ja B olivat ennen avioliiton päättämistä tehneet avioehtosopimuksen, keskinäisen testamentin ja sopimuksen mahdollisen asumus- tai avioeron varalta, jossa A oli sitoutunut suorittamaan B:lle elatusapua ja korvausta B:n avioliiton takia tekemistä taloudellisista uhrauksista ja jossa lisäksi oli sovittu B:n asumisoikeudesta A:n ja B:n yhteisessä asunnossa. Kun A ja B tuomittiin asumuseroon, katsottiin mainittu asumus- tai avioeron varalta tehty sopimus päteväksi ja B:n sopimukseen perustuvat vaatimukset hyväksyttiin. Ään

Tästä käy ilmi, että myös muunlaiset sopimukset ovat päteviä, vaikka avioehto olisikin tehty. Sopimus voidaan tehdä myös suullisesti, koska sitä varten ei ole olemassa erityisiä muotomääräyksiä, eikä AL 66 § koske tällaista sopimusta. On kuitenkin hankalaa kyetä suullisessa sopimuksessa jälkikäteen todistamaan sopimuksen syntyminen ja sen sisältö, eikä suullisia sopimuksia siksi juurikaan käytetä.⁹⁶ Joissakin tapauksissa, mikäli avioeron varalle ei ole tehty erillistä sopimusta, voi tulla kysymykseen myös osituksen sovittelu, vaikka avioehtosopimus olisikin tehty.⁹⁷

3.2 Vallintasäännöksistä

Vallinta yleisesti tarkoittaa oikeutta sekä hallita että myydä ja pantata omaisuutta. Vaikka AL 36 §:n mukaan kumpikin puoliso vallitsee yksin omaisuuttaan, eikä avioliiton solmiminen sinällään rajoita puolison valtaa määrätä omasta omaisuudestaan,⁹⁸ omistajapuolien vapaata vallintaoikeutta on kuitenkin katsottu tarpeelliseksi rajoittaa, jottei toisen puolison tai perheen yhteinen etu vaarantuisi. Vallintarajoituksilla pyritäänkin juuri suojaamaan perheen yhteistä kotia ja sen sisältämää irtaimistoa sekä toisen puolison tai parisuhdekumppanin työvälineiden hallintaa ja tosiallista käyttöä, ja siksi tämän tyyppisten omaisuuksien luovuttamiseen tarvitaan toisen puolison tai parisuhdekumppanin suostumus. Sillä, onko tällainen omaisuus avio-oikeuden alaista vai siitä vapaata omaisuutta, ei luovutuksen suhteen ole merkitystä, vaan toisen puolison suostumus luovutukseen on saatava aina, vaikka avio-oikeus olisi avioehdolla palautettu tai avio-oikeus kiinteistöön olisi poistettu.⁹⁹

⁹⁴ ks. http://farmit.net/farmit/fi/05_talous/03_Lakiasiat/01_Artikkelit/04_Avioehto/index.jsp.

⁹⁵ Aarnio–Helin 1992 s. 297

⁹⁶ Aarnio–Helin 1992 s. 297

⁹⁷ Ks. myös KKO 1992:30, KKO 2000:27, KKO 1991:126. Ks. myös jäljempänä luku 4, kappale 4.4 Osituksen sovittelu.

⁹⁸ Ks. omistusoikeudesta Hemmo–Kaisto 2001 s. 24–25

⁹⁹ Kangas 2002 s. 29

Vallinnanrajoitussäännösten keskeisyys aviovarallisuusjärjestelmässä ilmenee lainsäätäjän kannanotosta säännösten pakottavuuteen. Vallintarajoitussäännöstö onkin indispositiivista eli pakottavaa oikeutta, jolloin puolisoiden ei ole mahdollista keskinäisin sopimuksin luopua vetoamasta vallinnanrajoitussäännösten antamaan suojaan, eikä myöskään sivullisella ole oikeutta määrätä, että hänen liiton toiselle osapuolelle lahjaksi antamansa omaisuus ei kuuluisi vallinnanrajoitussäännösten soveltamisalaan.¹⁰⁰ Jos puolisoiden tai parisuhdekumppanien väliset aviovarallisuussuhteet määräytyvät muun kuin Suomen lain mukaan, sovelletaan vallinnanrajoitussäännöksiä kaikessa laajuudessaan Suomessa olevan omaisuuden luovutukseen.¹⁰¹

Jotta puolisot eivät voisi ryhtyä kotinaan käyttämänsä asunnon käyttöä konkreettisesti rajoittaviin oikeustoimiin ilman toisen puolison suostumusta, pyritään mahdollisimman kattavasti luetteloimaan ne toimintatavat, jotka vaikuttavat asunnon käyttöön ja edellyttävät näin toisen puolison lupaa.¹⁰² Mikäli kuitenkin jompikumpi puolisoista tekee oikeustoimen, jonka tekemistä vallintarajoitukset rajoittavat, on toisella puolisoilla mahdollisuus nostaa kanne kolmen kuukauden kuluessa saatuaan tiedon oikeustoimesta. Sekä puolisoa että kolmatta suojataan joissakin tilanteissa. Puolison käytettävissä on siis nk. pätemättömyyskanne, joka on sidottu juuri tuohon kolmen kuukauden määräaikaan.

Kolmannen luovutuksensaajan on mahdollista saada vilpittömän mielen suoja, mikäli hän on saanut omaisuuden hallintaansa. Jos kyseessä on irtaimeksi luokiteltu asunto, täytyy myös täyttyä tosiasiallinen hallinnan siirtyminen. Pelkkä osakkeiden tai osuuksien siirto ei riitä. Mikäli kyseessä on kiinteä omaisuus, ratkaisee lainhuuto määräajan.¹⁰³

Tuomioistuimella on kuitenkin oikeus, mikäli toinen puoliso on kieltäytynyt antamasta suostumusta, tai mikäli suostumusta ei ole muusta syystä saatu hankituksi, hakemuksesta antaa lupa 38 ja 39 §:ssä tarkoitettuun luovutukseen tai muuhun oikeustoimeen.¹⁰⁴ Oikeuspaikkana luvan hakemisessa on suostumuksesta kieltäytyneen puolison tai parisuhdekumppanin kotipaikan käräjäoikeus.¹⁰⁵ Jäljempänä käsiteltävien AL 38 §:n sekä AL 39 §:n lisäksi säädetään myös AL 58

¹⁰⁰ Kangas 2006 s. 240

¹⁰¹ Aarnio–Kangas 2002 s. 66, Ks. myös HE 44/2001 Yksityiskohtaiset perustelut, 1. Lakiehdotuksen perustelut, 4. luku Aviopuolisoiden oikeussuhteet, Vieraan valtion lain soveltamisen rajoitukset 5. kappale 133 §

¹⁰² Gottberg 2007 s. 22–23

¹⁰³ Timonen 1999 s. 410

¹⁰⁴ AL 40 §

¹⁰⁵ Kangas 2006 s. 246

§:ssä luovutus- ja panttaustoimista, joita puoliso tekee yhteisestä tai yksin toiselle puolisolle kuuluvasta irtaimesta omaisuudesta. Näihin oikeustoimiin vaaditaan toisen puolison suostumus, ja ellei tällaista suostumusta ole annettu, on omistajapuolisolla oikeus lunastaa omaisuus takaisin. Mikäli sopimuskumppani on tiennyt, tai hänen olisi pitänyt tietää (oli siis vilpillisessä mielessä), ettei suostumusta ollut annettu ko. oikeustoimeen, on omistajapuolisolla oikeus saada omaisuus takaisin lunastuksetta. Sama pätee, mikäli kyseessä olisi ollut vastikkeeton luovutus.¹⁰⁶

3.2.1 AL 38 §:n vallintasäännöt

AL 38 § koskee kiinteää omaisuutta, joka on tarkoitettu käytettäväksi puolisojen yhteisenä kotina.¹⁰⁷ Tällaista omaisuutta puoliso ei saa ilman toisen puolison kirjallista suostumusta luovuttaa, paitsi, jos luovutettavaksi tarkoitetun omaisuuden käyttötarkoitus on pääasiallisesti muu kuin edellä mainittu, tai mikäli kodin ja siihen liittyvän maa-alueen jättäminen luovutuksen ulkopuolelle alentaisi merkittävästi kiinteän omaisuuden arvoa. Sama koskee myös toisen maalla olevaa rakennusta ja käyttöoikeutta maahan.

Myös kiinteän omaisuuden vuokraaminen tai muu sitä koskevan käyttöoikeuden perustaminen rinnastetaan luovutukseen. Nämä rajoitukset koskevat myös rekisteröidyssä parisuhteessa eläviä.¹⁰⁸ Voidaan myös ajatella, että AL 38 §:n avulla pyritään mahdollisimman hyvin turvaamaan esim. huomattavan arvokkaan kiinteistön säilyminen puolison omistuksessa, pitäen silmällä toisen puolison avio-oikeuden toteutumista omaisuuden ositustapauksessa.

Ainoastaan omistajalla on vallintaoikeus. Avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen osapuolet kuitenkin omistavat itse sen omaisuuden, joka heillä oli ennen avioliittoa tai suhteen rekisteröintiä tai jonka he saivat liiton aikana. Sen vuoksi toinen puoliso ei voi määrätä toiselle puolisolle tai parisuhdekumppanille kuuluvasta omaisuudesta.¹⁰⁹ Mikäli kuitenkin jompikumpi puolisoista tai parisuhdekumppaneista tekee oikeustoimen, jonka tekemistä vallintarajoitukset rajoittavat, esim. luvatta luovuttaa kiinteistön tai siirtää sen hallinnan, voi toinen osapuoli nostaa kanteen oikeustoimen pätemättömäksi julistamisesta. Oikeus kanteeseen on itse puolisollla tai parisuhdekumppanilla, jonka vallintasuostumusta ei ole hankittu, sekä heidän perillisellään. Kanne on nostettava kolmen kuukauden sisällä siitä, kun tieto oikeustoimesta on tullut puolisolle tai

¹⁰⁶ Hemmo 2003 s. 427

¹⁰⁷ HE 62/1986 vp.

¹⁰⁸ AL 38.1 §, RPL 8.1 §

¹⁰⁹ Aarnio-Kangas 2002 s. 65, Ks. myös KKO 1985 II 65

parisuhdekumppanille. Jos kanteeseen oikeutettu henkilö kuolee ennen kanneajan umpeutumista, on hänen perillisillään aikaa kanteen nostamiseen vain siihen saakka kuin kanteeseen oikeutetulla puolisoilla tai parisuhdekumppanilla olisi ollut jäljellä tähän tarkoitukseen käytettävissä.¹¹⁰

3.2.2 AL 39 §:n vallintasäännökset

AL 39 § koskee lähinnä irtainta omaisuutta ja siihen liittyvää rajoitusta puolison ilman toisen suostumusta luovuttaa tai siirtää tämän pykälän piiriin kuuluvaa omaisuutta toiselle. Tällaiseksi omaisuudeksi voidaan katsoa kuuluvan puolisoiden yhteisenä kotina käytettävät osakkeet, vuokraoikeudet¹¹¹ tai muut oikeudet, jotka oikeuttavat hallitsemaan huoneistoa, jota pääasiallisesti käytetään puolisoiden yhteisenä kotina.

Vallintarajoitukset koskevat myös puolisoiden yhteisesti käyttämää asuntoirtoimistoa sekä jommankumman puolison käyttämiä tarpeellisia työvälineitä sekä toisen puolison tai lasten henkilökohtaisesti käyttämää irtainta omaisuutta. Lähtökohtaisesti nykyainsäädännön mukaan lähes kaikki tavanomainen irtain omaisuus, joka on toisen puolison, parisuhdekumppanin tai lasten omistuksessa tai käytössä, on vallintarajoitusten alaista, ellei se nimenomaisesti ole hankittu omistajan henkilökohtaisia tarpeita varten.¹¹² Tällaisina asuntoirtoimistoon kuuluvina tavaroina voidaan pitää esimerkiksi huonekaluja, mattoja, kodinkoneita, tekstiilejä jne. Taide-esineet tai muut sijoitusmielessä tehdyt erityisarvoa omaavien esineiden hankinnat eivät kuitenkaan kuulu vallintarajoitusten piiriin luettavaan asuntoirtoimistoon.

Vallintarajoituksia on sovellettava kaikkiin määräämistoimiin, joilla omaisuuden hallinta siirtyy omistajalta kolmannelle osapuolelle. Säännös koskee kaupan, vaihdon ja lahjoituksen lisäksi myös vuokraamista sekä muun käyttöoikeuden luovuttamista. Pantattaessa toisen puolison, parisuhdekumppanin tai lasten kannalta tarpeellisia henkilökohtaisia esineitä, vaaditaan siihen toisen puolison tai parisuhdekumppanin suostumus ja tämä panttaustoimenpide on näin ollen myös vallintarajoitusten piirissä.¹¹³ Myös tässä on mahdollista, mikäli toinen puoliso tai parisuhdekumppani on ryhtynyt oikeustoimeen ilman toisen puolison suostumusta, nostaa kanne kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun tieto tästä oikeustoimesta on saavuttanut kantajan.¹¹⁴ Mikäli

¹¹⁰ Kangas 2006 s. 243

¹¹¹ puolison oikeudesta irtisanoa vuokrasopimus ks. Laki asuinhuoneiston vuokrauksesta 7. 53 §

¹¹² Saarenpää 1992 s. 93, Ks. myös AL 39.1 §

¹¹³ Aarnio-Kangas 2002 s. 73-74

¹¹⁴ AL 39.2 §

sivuutettu puoliso tai parisuhdekumppani ei annetussa määräajassa reagoi virheeseen, hän menettää mahdollisuutensa vedota vallintasuostumuksen puuttumiseen, ja näin ollen oikeustoimi pätevytyy.¹¹⁵

4 OSITUS

4.1 Yleistä

Omaisuuksien osituksen tarkoituksena on purkaa sekä puolisoitten että parisuhdekumppaneiden välinen aviovarallisuussuhde ja se on mahdollista toimittaa, mikäli on olemassa ositusperuste, joko avioeron vireille tulo tai avioliiton purkautuminen, jolla tässä yhteydessä tarkoitetaan puolison kuolemaa.¹¹⁶ Ositus on näin ollen mahdollista toimittaa jo harkinta-ajan kuluessa ennen lopullisen avioeron hakemista. Osituksessa huomioidaan omaisuus, joka puolisoilla oli ositusperusteen syntyhetkellä, jolloin tämän hetken jälkeen ansaittu tai saatu omaisuus jää osituksen ulkopuolelle. Huomattava on kuitenkin, että vaikka ositusperusteen syntyhetki määrittää osituksen piiriin kuuluvan omaisuuden, arvioidaan se osituksen toimittamishetken käypään arvoon.¹¹⁷ Poikkeuksena mainittakoon osituksessa huomioon otettavan omaisuuden tuotto, joka on kertynyt ennen ositusta.¹¹⁸

Ositusperuste on osituksen käynnistämisen ohella merkityksellinen ns. katkaisuvaikutuksen osoittajana. Katkaisuvaikutussäännöstä on säännelty AL 90 §:ssä ja siihen viittaavaa velkojen vähentämistä koskevaan katkaisusääntöä AL 99.1 §:ssä. Katkaisuvaikutuksella tarkoitetaan ositettavan omaisuuden ja osituksessa huomioon otettavien velkojen muutoksille asetettua aikarajaa, jonka jälkeen kertyvää omaisuutta tai otettuja uusia velkoja ei huomioida osituksessa. Jotta katkaisuvaikutus olisi mahdollista kytkeä avioeron vireille tuloon, on olemassa lisäsäännös mahdollisen avioerohankkeen myöhempää raukeamista varten.¹¹⁹ Tästä säädetään AL 90 §:n 2 kohdassa, jossa sanotaan katkaisuvaikutuksen väistyvän erohankkeen rautessa muusta syystä kuin puolison kuoleman johdosta.

¹¹⁵ Aarnio–Kangas 2002 s. 75

¹¹⁶ Saarenpää 1992 s. 121, AL 85.1 §

¹¹⁷ Aarnio–Helin 1992 s. 245

¹¹⁸ Hyvärinen–Hulkko–Ohvo 2002 s. 243

¹¹⁹ Aarnio–Kangas 2002 s. 46. Ks. myös Saarenpää 1992 s. 121–122

Avioliittolain lähtökohtana on puolisoitten sopimusvapaus omaisuudestaan sekä erillisomistuksen periaate. Yksinkertaisuudessaan tämä ilmenee tilanteessa, jossa kummankin puolison avio-oikeuden alainen säästö on yhtä suuri ja kummankin omaisuus yksin hänen nimissään. Tällöin osoitetaan osituksessa vain puolisolalle hänelle omistajana kuuluva omaisuus. Mikäli omaisuudet ovat erisuuruisia, tulee myös osituksesta hankalampi. Omaisuutta voidaan joutua myymään reaalisen osituksen loppuunsaattamista varten, mikäli omaisuutta ei muutoin voida jakaa taloudellisesti tarkoituksenmukaisella tavalla ja tasinkona maksettavat varat on saatava myydystä omaisuudesta.¹²⁰ Omaisuus voi olla myös yhteistä, mikäli se on hankittu yhteiseen lukuun, sekä myös kirjattu yhteiseksi, jolloin toteutuu yhteisomistuksen periaate.

Eroamassa olevien puolisoitten varallisuussuhteiden selvitys tapahtuu joko AL 85 §:n mukaisesti osituksessa tai AL 107 §:n mukaan omaisuuden erottelussa. Omaisuuden erottelu on suoritettava tilanteissa, joissa puolisoilla ei ole avio-oikeutta toistensa omaisuuteen. On myös mahdollista, että sekä osituksen, että erottelun yhteydessä tulee toimitettavaksi yhteisen omaisuuden jako.¹²¹

AL 89 §:n mukaisesti, mikäli olosuhteista ei käy ilmi, eikä myöskään voida näyttää kumman puolison omaisuuteen jokin tietty irtain esine kuuluu, tai että se olisi yhteistä omaisuutta, katsotaan puolisoitten saaneen sen yhtäläisin oikeuksin.

Puolisoitten yhteisistä veloista säädetään AL 88 §:ssä. Perheen elatusta varten tehdystä yhteisestä velasta vastaavat puolisoit siinä suhteessa, kuin heidän olisi ollut annettava varoja elatusta varten. Avioeroa koskevan asian ollessa vireillä tai kun avioliitto on jo purkautunut, on puolisoilla mahdollisuus hakea julkista haastetta omien tai toisen puolison velkojen selvittämiseksi osituksen toimittamista varten. Tämä tapahtuu samassa järjestyksessä, kuin mitä julkisesta haasteesta annetussa laissa säädetään.¹²²

Selvitän tutkimuksessani ositusta ja omaisuuden erottelun kulkua avioerotilanteessa, en perehdy näihin kysymyksiin toisen puolison kuolemantapauksessa. Kun ositus toimitetaan avioeroasian vireille tulon jälkeen, puhutaan avioero-osituksesta. Aikaisin mahdollinen ajankohta osituksen käynnistämiseksi on, kun hakemus avioeron saamiseksi jätetään tuomioistuimeen, ja samalla avioero tulee vireille. Avioerotapauksissa ositus voidaan toimittaa jo harkinta-ajan kuluessa ennen

¹²⁰ Kangas 2006 s. 266

¹²¹ Saarenpää 1992 s. 117

¹²² AL 88a §, Laki julkisesta haasteesta 15.8.2003/729

lopullisen avioeron hakemista. Koska rekisteröidyn parisuhteen purkamiseen sovelletaan samoja avioliittolain säännöksiä, kuin avioeroonkin, kulkee myös ositusta koskeva säännöstö samoja teitä.¹²³

Tässä yhteydessä on mainittava aviopuolisoiden tulevan eron varalta solmittu osituksen esisopimus (vrt. sopimus avioeron varalle), joka onkin yleistynyt viimeisen vuosikymmenen aikana. Osituksen esisopimuksessa voi olla erinäisiä määräyksiä mm. yhteisessä kodissa asumisesta, puolison oikeudesta käyttää toiselle kuuluvaa irtainta omaisuutta, ja osituksen sisällöstä. Osituksen esisopimukselle ei ole asetettu rajoituksia ja siinä voidaan sopia muistakin ositukseen vaikuttavista seikoista kuin avio-oikeudesta, mm. tasingon määrästä, sekä tasinkona annettavan omaisuuden laadusta tai puolisojen välisestä velkavastuusta. Yleensä tällainen sopimus on kokonaisuutena, jossa sovitaan kaikista avioeron seuraamuksista; niin lasten huollosta ja elatuksesta kuin osituksestakin. Ositussopimus on vapaamuotoinen. Jos puoliset ovat tehneet ositussopimuksen ja siihen vedotaan osituksessa, sopimus lähtökohtaisesti sitoo. Sitä voidaan kuitenkin sovitella oikeustoimilain yleisen sovittelusäännön nojalla.¹²⁴

Vaikka ositussopimus olisi tehty kirjallisena (se voi olla myös suullinen sopimus, vaikkakin suullisen sopimuksen toteen näyttäminen toisen puolison kiistäessä sopimuksen syntymisen on yleensä vaikeaa), se ei sellaisenaan korvaa ositusta, vaan säädetyt muodot täyttävä ositus on toimitettava ositusperusteen olemassaolon jälkeen. Ositussopimuksen olemassaolo ei kuitenkaan velvoita puolisoja sopimusositukseen, vaan he voivat hakea ositusta varten pesänjakajan määräämistä, jolloin tällä on päätösvalta osituksen esisopimuksen merkityksestä varsinaisessa osituksessa.¹²⁵

Mikäli jompikumpi sopimuksen osapuolista on kuitenkin tyytymätön sopimuksen sisältöön, on tällä oikeus esittää vaatimus osituksen esisopimuksen sovittelusta joko ennen ositusta tai osituksen esisopimuksen perusteella toimitettavassa osituksessa. Sovittelua on haettava kanneteitse tuomioistuimessa, ellei ositukseen ole määrätty pesänjakajaa, joka tällöin toimittaa sovittelun. Useimmin esisopimusta vaaditaan soviteltavaksi sen kohtuuttomuuden vuoksi ja kohtuutta

¹²³ Kangas 2006 s. 263, Saarenpää 1992 s. 120

¹²⁴ Timonen 1999 s. 416

¹²⁵ Aarnio-Kangas s. 88–89. Ks. myös KKO1991:126 omaisuuden osituksesta ja pesänjakajan määräämisestä

arvioidaankin ositusperusteen syntymisen ajankohdan mukaan. Osituksen esisopimusta on soviteltava OikTL 36 §:stä ilmenevän varallisuusosoikeudellisen sovittelusäännön nojalla.¹²⁶

4.2 Osituksen toimittamistavat

4.2.1 Sopimusositus

Sopimusositus tulee kysymykseen silloin, kun aviopuolisot ovat keskenään päässeet yksimielisyyteen omaisuuden jaosta, eli käytännössä omaisuudesta ei ole riitaa kummankaan osalta. Puolisot sopivat keskenään, minkä omaisuuden kumpikin on oikeutettu saamaan. Yleensä molemmat saavat itse omistamansa omaisuuden, ja ositus voidaan muutoinkin helposti toimittaa ”sulle mulle” –periaatteella. Sopimusvapautta rajoittaa ainoastaan muotovaatimus. Sisällöllisesti on osapuolilla täysi sopimusvapaus. Vaikka osituskirja voikin olla hyvin yleisluontoinen, on tärkeää määritellä itse osituksen toimituksessa mahdollisesti siirtyvä omaisuus, jotta saajalla on mahdollisuus osituskirjan avulla osoittaa saantonsa ulkopuolisille, erimerkiksi lainhuudatus- ja muille rekisteriviranomaisille.

Puolisot voivat myös nimetä jonkun ulkopuolisen henkilön osituksen toimittajaksi, mutta tämä ei kuitenkaan saa pesänjakajan valtuuksia, mikäli tuomioistuimelta ei ole tullut erityistä määräystä jakajasta.¹²⁷

Sopimusosituksessa osituksesta laaditaan asiakirja, osituskirja, joka molempien puolisoitten on allekirjoitettava, sekä todistettava oikeaksi kahden esteettömän todistajan allekirjoituksin (AL 98 §, PK 23:9 §).¹²⁸ Todistajien ei kuulu puuttua osituksen sisältöön, heidän tehtävänsä on ainoastaan todistaa osapuolten allekirjoitusten oikeellisuus.¹²⁹

Esimerkkinä sopimusosituksesta:

KKO 2008:22: Sopimusosituskirjan mukaan, johon oli merkitty puolisoitten allekirjoitukset, puolisoit olivat toimittaneet osituksen välillään ja sitoutuneet olemaan sitä moittimatta. Puoliso vaati pesänjakajan määräämistä toimittamaan ositus puolisoitten välillä, koska hän ei ollut tosiasiallisesti allekirjoittanut sopimusta ja ositusta ei siten ollut toimitettu. Hakemus hylättiin.

Käytäntö on osoittanut, että sopimusosituksessa osituskirjaan sisällytetään usein kiinteistöt, asunto-osakkeet ja muut arvopaperit sekä kulkuneuvot, joiden saannot edellyttävät rekisteröintiä.

¹²⁶ Kangas 2006 s. 262, Ks. myös Aarnio–Kangas s. 89, Aarnio–Helin 1988 s. 136–138

¹²⁷ Aarnio–Kangas 2002 s. 95

¹²⁸ Gottberg 2007 s. 28

¹²⁹ Kangas 2006 s. 267

Osituskirjassa on myös usein lopussa toteamus, jossa osapuolet ilmoittavat jakaneensa muun omaisuutensa, eikä heillä enää asiakirjan allekirjoituksen jälkeen ole toisiaan kohtaan avioliittoonsa perustuvia varallisuusvaateita. Vakiintuneen käsityksen mukaan osituskirjaan kirjaamaton tiedossa ollut omaisuus jää ilman erikoismainintaakin omistajansa omaisuudeksi eikä sitä katsota kuuluvan osituksen piiriin.¹³⁰ Osituskirjaan voidaan myös puolisoiden toimesta tehdä merkintä osituksen hyväksymisestä sekä sitoumuksesta olla moittimatta ositusta, jolloin ositus tulee heti lainvoimaiseksi.¹³¹

Mikäli ositussopimus on tehty jo ennen asumus- tai avioeroa, toimitaan käytännössä siten, että eron jälkeen sama sopimus vahvistetaan ositussopimukseksi uusin päiväyksin ja allekirjoituksin, koska ositus pätevytyy vasta ositusperusteen syntymisen jälkeen allekirjoitettuna.

4.2.2 Toimitusositus

Toimitusositus tulee kysymykseen silloin, kun osituksesta ei muutoin päästä sopimukseen. Tällöin kumpi tahansa ositustaho voi vaatia tuomioistuimelta pesänjakajan määräämistä toimittamaan osituksen (PK23:3 §). Pesänjakaja voidaan määrätä heti ositusperusteen synnyttyä eli erotapauksissa jo avioerohakemuksen jättämisen yhteydessä. Näin taataan osituksen käynnistyminen sekä toimittaminen riittävässäkin tapauksissa.¹³² Oikeuden on varattava toiselle osapuolelle tilaisuus lausua mielipiteensä jakajamääräystä koskevan hakemuksen johdosta, ennen kuin pesänjakaja määrätään. PK 23:4 §:n mukaan pesänjakajan tulee olla tehtävänsä sopiva. Jotta tämä sopivuuskriteeri täyttyisi, tulee pesänjakajan omata osituksen vaatima ammattitaito, sekä olla puolueeton ja riippumaton kaikkiin osapuoliin nähden.¹³³

Toimitusosituksesta on luonnollisesti myös laadittava osituskirja, jonka osituksen toimittanut pesänjakaja allekirjoittaa yksin, eikä todistajia tarvita. Mikäli osakkaat ovat valmiit hyväksymään osituksen, merkitsevät he hyväksymisensä osituskirjaan ja allekirjoittavat sen.

Pesänjakajan tulee riittävässä laajuudessa selvittää ositettavan omaisuuden laajuus, luetteloida omaisuus ja samalla tehtävä selkoa omaisuuden omistuskysymyksistä; kumman puolison hän osituksessa katsoo omistavan jonkin esineen vai omistavatko puoliset sen yhteisesti. Lisäksi

¹³⁰ Gottberg 2007 s. 28

¹³¹ Litmala 2002 s. 25

¹³² Gottberg 2007 s. 29

¹³³ Aarnio-Kangas 2002 s. 95

pesänjakajan toimenkuvaan kuuluu avio-oikeuden alaisen ja siitä vapaan omaisuuden erottaminen toisistaan, ositussopimuksen- ja avioehtosopimuksen kohtuullistaminen mikäli tilanne niin vaatii. Pesänjakajan tulee selvittää osapuolille heidän oikeutensa sekä velvollisuutensa ja jättää niiden käyttöä koskeva päätös asianosaisille itselleen.

Pesänjakaja pyrkii aina saamaan aikaan molempia osapuolia tyydyttävän ratkaisun, mutta viimekäden ratkaisuvallta on kuitenkin hänellä. Pesänjakajan velvollisuuksiin kuuluva pyrkimys ositustahojen välisen sopimuksen syntymiseen lähentääkin sopimus- ja toimitusositusta toisiinsa ja pesänjakajan määräämistä pidetään usein keinona sopimuksen aikaan saamiseksi. Vaikka sopimus osapuolten välille syntyisikin, on ositusta pidettävä toimitusosituksena aina, kun pesänjakaja on sitä varten määrätty. Ainoastaan pesänjakajan vapauttaminen kokonaan tehtävästään palauttaa toimivallan takaisin sopimuksen osapuolille ja näin toimitusositus myös muuttuu sopimusositukseksi sekä muotoa että moitetta ajatellen.¹³⁴

Käytäntö on osoittanut, että pesänjakajan toimittama ositus on selvästi harvinaisempi kuin sopimusositus. Yllättävää kyllä, ihmiset kykenevät sopimaan asioista hyvinkin vaikeissa sopimustilanteissa. Esimerkkinä vuoden 2004 avioerotilaston mukaan avioeroja oli 13 200 ja pesänjakaja osituksen toimittamista varten määrättiin vain 713 tapauksessa. Näistä 70 tapauksessa jakajan ratkaisua moitittiin, mutta merkittävä osa osituksen moiteoikeudenkäynneistäkin päättyi tuomioistuimen vahvistamaan sovintoon.¹³⁵

4.3 Osituksen kulku

Kuten edellä on todettu, osituksen suorittaa määrätty pesänjakaja, mikäli puolisoiden keskinäinen sopimus osituksesta ei tule kysymykseen. Pesänjakaja pyrkii silti aina mahdollisuuksien mukaan molempia ositustahoja tyydyttävään sopimukseen, ja näin lähentämään sopimus- ja toimitusositusta toisiinsa.¹³⁶ Usein pesänjakajan määräämistä onkin pidetty keinona sopimuksen aikaansaamiseksi osapuolten välille.

Osituksessa pesänjakajalle kuuluvat samat tehtävät ja hänellä on samanlainen toimivalta kuin perinnönjaossa. Pääperiaatteen mukaan pesänjakajalla on oikeus suorittaa kaikki toimenpiteet, joita

¹³⁴ Kangas 2006 s.266–268

¹³⁵ Kangas 2006 s. 264–265

¹³⁶ Gottberg 2007 s. 29

pidetään tarpeellisina osituksen loppuun saattamiseksi. Jakajan toimivaltaa on pidettävä merkittävän laajana, mm. kysymys esineen tai omaisuuden oikeasta omistajasta kuuluu pesänjakajan ratkaistaviin asioihin. Pesänjakajan on tehtävä perusteltu oikeudellinen ratkaisu omistusoikeuksista esitettyjen väitteiden johdosta, ja määriteltävä näin, ketä on pidettävä esineen oikeana omistajana. Jakajan toimivallan kääntöpuolena pidetäänkin juuri tätä ratkaisupakkoa.¹³⁷

Ositustoimitus aloitetaan toteamalla puolisoiden omistussuhteet luetteloimalla ositettava avio-oikeuden alainen omaisuus sekä mahdollinen avio-oikeudesta vapaa omaisuus. Avio-oikeuden ulkopuolinen omaisuus erotellaan omaisuuden erottelussa. Omaisuuden erottelu on osa jokaista ositusta. Molemmat toimitukset mahdollistavat puolisoiden yhteisen omaisuuden jakamisen, mikäli sitä vaaditaan. Lisäksi on luetteloitava puolisoiden velat. Nämä toimenpiteet suorittaa pesänjakaja. On huomattava, että nämä toimenpiteet eivät ole määräaikaan sidottuja, vaan puolisot voivat sopimusvapautensa turvin jättää osituksen tai omaisuuden erottelun myöhempään ajankohtaan oikeuden ositukseen tai omaisuuden erotteluun vanhentumatta.¹³⁸

4.3.1 Osituksen laskennallinen vaihe

Osituksen laskennallinen osa käsittää osituslaskelman teon, sekä tasingon arvon toteamisen. Osituksen laskennallinen vaihe kuuluu yleisesti sopimusvapauden tai vaihtoehtoisesti pesänjakajan toimivallan piiriin. Tällöin tasingon määrästä sovitaan tai pesänjakaja määrää sen.¹³⁹ Puolisoiden varat sekä velat on luetteloitava, mikäli toinen puolisoista sitä vaatii. On myös mahdollista käyttää perustana AL 60 §:ssä mainittua jo laadittua omaisuusluetteloa. Puolisot ovat velvollisia ilmoittamaan luettelointia varten kaikki varansa ja velkansa totuudenmukaisesti. Mikäli omaisuutta salataan, on aina olemassa riski osituksen julistamisesta mitättömäksi, kun osituksen moitteelle varattu määräaika on kulunut umpeen.¹⁴⁰

Puolisolla on oikeus osituksessa erottaa päältäpäin kohtuullisessa määrin hänelle kuuluvia vaatteita sekä muita hänen henkilökohtaiseen käyttöönsä tarkoitettuja esineitä. Muutoin osituskirjaan merkitään molempien puolisoiden heidän avio-oikeutensa piiriin kuuluvat varansa, joista vähennetään velat. Velkojen vähentämisen jälkeen saadaan pesän nettosäästö, josta kumpikin

¹³⁷ Kangas 2006 s. 268–269

¹³⁸ Timonen 1999 s. 413

¹³⁹ Saarenpää 1992 s. 126

¹⁴⁰ Aarnio–Kangas 2002 s. 102

puoliso saa puolet. Enemmän omaisuutta omistava joutuu maksamaan tasinkona vähemmän omistavalle puolisolle niin paljon varoja, että myös toisella puolisollla on yhtä paljon omaisuutta.

Luetteloinnin jälkeen omaisuus arvioidaan. Avio-omaisuuden omaisuuden arvostamiseen saattaa liittyä ongelmia. Mikäli puoliset eivät keskenään pääse sopimukseen osituksessa noudatettavista omaisuuden arvoista, on pesänjakajan vahvistettava omaisuudelle arvo.

Ositustilanteessa omaisuuden vakiintuneena arvona on pidetty sen myyntiarvoa ja nimenomaan ositushetken mukaista arvoa.¹⁴¹ Mikäli kuitenkin osoittautuu, että myyntiarvo jäisi huomattavasti käyttö- tai hankinta-arvoa pienemmäksi, esimerkiksi omaisuutta koskevien myyntirajoitusten, alan markkinoiden kehittymättömyyden tms. syyn vuoksi, pidetään mahdollisena poiketa myyntiarvosta ylöspäin. Tämä käytäntö on usein mm. arvostettaessa asuntoirtaimistoa, koska sen markkina-arvo on hyvin alhainen verrattuna vastaavan irtaimiston hankintakustannuksiin.¹⁴²

Toisella puolisollla ei kuitenkaan ole osituksessa avio-oikeutta omaisuuteen, jonka puoliso on ansainnut, saanut perintönä, lahjana tai testamentin nojalla avioeron tultua vireille.¹⁴³

Havainnollistan osituksen toimittamista esimerkillä:

A ja B eroavat. A omistaa yhteisen kodin asunto-osakkeet, 50 000 euroa, auton, 5 000 euroa ja isoisältään perityn mökin, 25 000 euroa. Asunnosta hänellä on velkaa 25 000 euroa. B:llä on auto, 10 000 euroa ja asuntovaunu, 12 500 euroa, josta hänellä on velkaa 5 000 euroa. Lisäksi B omistaa osakkeita, 27 500 euroa ja isovanhemmiltaan perityn maatilan, 60 000 euroa, johon testamentin mukaan A:lla ei ole avio-oikeutta.

A:n omaisuus ja velat

50 000 euroa

5 000

25 000

80 000 yht.

- 25 000

55 000 euroa

B:n omaisuus ja velat

10 000 euroa

12 500

27 500

50 000 yht.

- 5 000

45 000euroa

¹⁴¹ Kangas 2006 s. 271

¹⁴² Aarnio-Helin 1992 s. 161

¹⁴³ Hyvärinen-Hulkko-Ohvo 2002 s. 243

A:n ja B:n omaisuuden säästö on 100 000 euroa (55 000 euroa + 45 000 euroa), josta kummankin puolison osuus on puolet eli 50 000 euroa. A joutuu siis luovuttamaan B:lle 5 000 euroa. A saa itse määrätä, mitä omaisuutta hän tasinkona luovuttaa. B:n isovanhemmiltaan perimää maatilaa ei lasketa pesän yhteisen omaisuuden säästöön.

Osituksen yhteydessä ei velkoja makseta, mutta ne on katettava. Eron yhteydessä tehtävässä osituksessa selvitetään puolisoitten ja parisuhdekumppaneiden aviovarallisuussuhteet, mutta velkojen maksu ei tule kysymykseen. Kumpikin puoliso vastaa yksin omista veloistaan ja yhteisvastuu koskee vain yhdessä tehtyjä velkoja. Vaikka liitto purkautuisi eroon, eivät nämä velat eräänny, ero-osituksessa ainoastaan varataan laskennallisesti omaisuutta velkojen tulevaa maksua varten.¹⁴⁴

Velkojen kattaminen tapahtuu vähentämällä kummallakin puolisoilla ositusperusteen syntyhetkellä olleet velat hänen varoistaan riippumatta siitä, ovatko ne erääntyneet vai eivät. Tässä ilmenee aviovarallisuus oikeuden tärkeä nettoperiaate, jonka mukaan puolison avio-oikeus väistyy toisen puolison velkojen edessä. Jotta puoliso voisi joutua maksamaan osituksessa tasoitusta toiselle puolisoille, on hänellä oltava netto-omaisuutta eli varoja enemmän, kuin mitä hänellä oli velkoja ositusperusteen syntyhetkellä.¹⁴⁵ Mikäli kuitenkin puolison velat ovat varoja suuremmat, merkitään hänen avio-oikeuden alaisen omaisuutensa säästökseen osituksessa aina nolla, mikä estää sen, ettei puolison varoilla tosiasiallisesti kateta ylivelkaisen puolison velkoja, koska tämä ei sovi velkojen erillisyyteen perustuvaan järjestelmään.

Esimerkki: A:lla on omaisuutta 200 000 euroa ja velkaa 100 000 euroa. Hänen nettovarallisuutensa on siten 100 000 euroa. B:llä on omaisuutta myös 200 000 euroa, mutta hänellä on velkaa 300 000 euroa. B:n varallisuudeksi merkitään tällöin osituslaskelmassa nolla ja A joutuu näin ollen maksamaan B:lle tasinkoa 50 000 euroa.¹⁴⁶

Yksin toisen puolison nimissä oleva velka katetaan kokonaan velallispuolison omaisuudesta ja yhteisestä velasta katetaan puolet kummankin omaisuudesta. Poikkeuksena on kuitenkin yhteinen

¹⁴⁴ Aarnio-Kangas 2002 s. 105

¹⁴⁵ Gottberg 2007 s. 29

¹⁴⁶ Ossa 2006 s. 32

elatusvelka, josta puoliset vastaavat siinä suhteessa kuin heidän olisi ollut annettava varoja elatukseen.¹⁴⁷

Osituslaskelman laatimisessa on kuitenkin toisinaan ongelmia. On olemassa nk. vastikejärjestelmä, jolla pyritään osituksessa tasaamaan muutoksia, joita esimerkiksi avio-oikeuden alaisen omaisuuden huolimaton hoito tai sellaisen omaisuuden käyttäminen avio-oikeudesta vapaan omaisuuden parantamiseen ovat aviovarallisuuden aiheuttaneet.¹⁴⁸

Vastikesääntöjen avulla pyritäänkin palauttamaan ositushetkellä vallitsevasta tilanteesta käsin aviovarallisuusjärjestelmän ideaalitalanne, jossa molemmat puoliset hoitavat avio-oikeuden alaista omaisuuttaan niin, ettei se aiheettomasti vähene toisen osapuolen vahingoksi (AL 37 §) ja vähennä näin toisen puolison mahdollista osituksessa saatavaksi tulevaa omaisuutta.¹⁴⁹

Mikäli puoliso kuitenkin sopimattomalla menettelyllä aiheuttaa avio-oikeuden alaisen omaisuuden olennaisen vähentymisen, voi toinen puoliso tässä tilanteessa olla oikeutettu osituksessa saamaan vastiketta, joka vastaa siitä johtunutta sanotun omaisuuden säästön vähentymistä (AL 94 §).¹⁵⁰

Puoliso on voinut hävittää omaisuuttaan myös ositusperusteen syntymisen jälkeen, mutta ennen osituksen toimittamista. Tällöin osituslaskelma tehdään ositusperusteen syntyhetkellä pesässä olleen omaisuuden pohjalta, ja mikäli omaisuuden hävikki on ollut niin suurta, ettei puoliso osituksessa pysty suorittamaan toiselle mahdollisesti tulevaa osuutta, jää tämä osuus osituksen jälkeen voimaan velkana, ja siihen sovelletaan lain mukaisia viivästysseuraamuksia.¹⁵¹

4.3.2 Osituksen reaalin vaihe

Osituksen reaalin vaihe sisältää tasinkona suoritettavan omaisuuden valitsemisen ja sen luovuttamisen. Tasingon valinta on reaalin vaiheen keskeisin osa ja luovuttavan osapuolen päätettävissä, vaikkakin pesänjakajan toimittaessa osituksen on hänellä viimekädessä päätösvalta. Tällöinkin on huomattava aviovarallisuusjärjestelmän perusteiden edellyttävän, että pesänjakaja ei

¹⁴⁷ AL 88.2 §

¹⁴⁸ Timonen 1999 s. 415

¹⁴⁹ Aarnio–Kangas 2002 s. 112

¹⁵⁰ Ks. Itä-Suomen HO 6.3.1990 S 88/568, jossa A oli käyttänyt omaisuuttaan, johon hänen puolisoillaan B:llä oli avio-oikeus, sellaisen velan pääoman ja koron maksamiseen, jonka A oli tehnyt avio-oikeudesta vapaan omaisuutensa parantamiseksi. A veloitettiin avioliittolain 95 §:n nojalla osituksessa suorittamaan B:lle vastiketta paitsi velan pääoman, myös siitä suorittamansa koron osalta.

¹⁵¹ Gottberg 2007 s. 30

voisi poiketa tasingon luovuttajan valinnasta, mikäli se vain on mahdollista lopputuloksen johtamatta epäoikeudenmukaiseen kohteluun.¹⁵² AL 103.1 §:n mukaan on puolisollla, jolla on velvollisuus luovuttaa omaisuutta tasinkona toiselle puolisolle, oikeus määrätä, mitä omaisuutta hän haluaa luovuttaa. Mikäli on olemassa jotakin sellaista omaisuutta, jonka hän haluaa itse pitää, on hänellä lupa antaa rahaa omaisuuden sijaan osituksessa määrätyn arvon mukaisesti. Vasta tämän nk. maksutoimen seurauksena puolisolle siirtyy reaalisesti avio-osan edellyttämä määrä omaisuutta.¹⁵³

On myös mahdollista, ettei tasinkoa maksava osapuoli kykene kohtuullisessa ajassa päättämään, mitä omaisuutta hän on valmis osinkona maksamaan. Tällöin voi pesänjakaja päättää tasinko suorituksen sisällön (mikäli pesänjakaja on jo määrätty).

Osituksen saajalla ei ole oikeutta vaatia itselleen mitään tiettyä toisen omaisuutta. Poikkeuksen muodostavat kuitenkin AL 103.3 §:n määrittämän saajapuolison työvälineet sekä irtain omaisuus, jota hän tarvitsee elinkeinonsa jatkamiseen. Tämä ei kuitenkaan saa aiheuttaa tuntuvaa haittaa omaisuutta luovuttavalle puolisolle.

Yleinen käytäntö on, että tasingon laadusta sovitaan jo ennen osituskirjan allekirjoittamista. Toisella osapuolella on mahdollisuus olla allekirjoittamatta osituskirjaa, mikäli hän ei halua hyväksyä tarjottua osinkoa. Mikäli osituksessa ei ole käytetty pesänjakajaa, voidaan sellainen joutua vielä tässäkin vaiheessa määräämään, mikäli sopimukseen tasingon laadusta ei muutoin päästä.¹⁵⁴

Merkittävä on myös periaate, jonka mukaan tasinkoratkaisua tehtäessä ei ole mahdollista huomioida puolisoitten toistaan suurempaa tarvetta saada tasingon suorittamisen jälkeen osuuteensa perheen entinen asunto. Mikäli kyseessä on asumisoikeusasunto, jossa puolisoit ovat asuneet yhdessä, voi tasinkoon oikeutettu vaatia itselleen toiselle kuuluvan asumisoikeuden. Tämä on mahdollista, mikäli asumisoikeuden nojalla hallittua asuntoa on käytetty perheen yhteisenä kotina ja vaatimuksen esittänyt puoliso on enemmän asunnon tarpeessa. Mikäli tasingon määrä ei riitä asumisoikeuden hinnan kattamiseen, puoliso saa suorittaa loppuosan rahana.

Tässä yhteydessä mainittakoon, että avioeroasian vireillä olosta sinänsä riippumatta tuomioistuin voi puolison hakemuksesta väliaikaisesti määrätä ns. yhteiselämän lopettamisesta (AL 24 §) ja

¹⁵² Saarenpää 1992 s. 126

¹⁵³ Aarnio-Helin 1992 s. 195

¹⁵⁴ Gottberg 2007 s. 33

samalla oikeuttaa sen puolisoista, joka on enemmän asunnon tarpeessa, jäämään asumaan yhteiseen kotiin ja velvoittaa toisen muuttamaan siitä pois. Tällainen käyttöoikeus voi kuitenkin olla voimassa enintään ositukseen asti, jossa asunnon omistus ja sen mukana myös tuleva käyttö ratkeaa.

Mikäli kyseessä on omistusasunto ja asunnon yksin omistava on tasinkoa maksava osapuoli, hän saa päättää tasingon laadusta ja näin ollen maksaa tasingon myös rahana. Mikäli hän haluaa pitää itse asuntonsa, määrää hän sen käytöstä osituksen päätyttyä yksin, eikä hänellä ole velvollisuutta jättää sitä entisen puolison tai lasten käyttöön. Jos asunto puolestaan omistetaan yhteisesti, eikä sen jatkokäytöstä ja jaosta päästä sopimukseen, pesänjakaja voi viime kädessä tuomioistuimen luvalla määrätä asunnon myytäväksi. Tällöin rahat jaetaan puolisoitten kesken heidän omistussuosuuksiensa mukaisessa suhteessa. Esimerkkinä korkeimman oikeuden ratkaisu:

KKO 1994:34: Pääosan ositettavista varoista muodosti omakotitalo vuokraoikeuksineen. Pesänjakajalle myönnettiin myyntilupa, kun lunastus pesän ulkopuolisilla varoilla ei tullut kysymykseen toisen puolison vastustaessa sitä eikä reaalin jako ollut mahdollinen. Jakoa murto-osiin ei pidetty perusteltuna, kun yhteishallinnan edellytykset puuttuivat. Ään.

Tasinko on aina mahdollista suorittaa myös rahana, edellä mainittua poikkeusta lukuun ottamatta. Rahasuorituksen edellytyksenä on käteismaksu tai siihen rinnastettava tapa ja suoritus on tehtävä itse ositustoimituksessa. Rahasuorituksen tullessa kyseeseen on pesänjakajan kuitenkin varattava sitä tarjoavalle kohtuullinen aika käteisvarojen hankkimiseen eikä tasingon saaja ole velvollinen tyytymään velkasitoumukseen.¹⁵⁵ Osituksen reaalin osa voidaan kiteyttää suoritettavan tasingon määräämiseen, puolisoitten yhteisomistussuhteiden purkamiseen ja mahdolliseen puolisoitten omaisuuden myymiseen. Reaalisen vaiheen päättymiseksi voidaan katsoa tasingon suorittaminen ositustoimituksessa.¹⁵⁶

Puolisoitten yhteinen omaisuus on myös jaettava, mikäli jompikumpi puolisoista sitä vaatii tai mikäli he eivät pääse siitä yhteisymmärrykseen. Yleinen käytäntö on, ettei pesänjakaja voi jättää mitään omaisuutta puolisoitten yhteisomistukseen ilman näiden suostumusta. Ositus on suoritettu loppuun vasta, kun yhteisomistussuhde on puolisoitten väliltä purettu.

¹⁵⁵ Kangas 2006 s. 284–285

¹⁵⁶ Välimäki 1995 s. 58

4.4 Osituksen sovittelu ja sen laatiminen

4.4.1 Sovittelujärjestelmän pääpiirteitä

Avioliittolain sovittelusäännös tuli voimaan vuoden 1988 alusta. Aviovarallisuusjärjestelmä rakentuu tasajaon sijasta puolittamisperiaatteelle ja ennen vuotta 1988 siitä voitiin poiketa esimerkiksi tuomitsemalla toinen puoliso, laissa erikseen määritellyn moitittavan käyttäytymisen johdosta, menettämään joko kokonaan, tai osittain oikeutensa tasinkoon (AL 78.3 §). Puoliso, joka katsottiin ”syylliseksi” asumus- tai avioeroon, voitiin myös määrätä maksamaan toiselle vahingonkorvausta ”aiheuttamastaan” tilanteesta (AL 78.1 §).¹⁵⁷ Kaikki tämä korosti aiemman avioliittolainsäädännön aikana vallitsevaa ns. syyllisyysperiaatetta, josta luopuminen olikin juuri yksi vuoden 1988 voimaan tulleiden uusien säännösten periaatteista. Kun AL 78 § kumottiin, tarvittiin uusi mahdollisuus puolittamisperiaatteesta poikkeamiseen. Tällöin sisällytettiin AL 103b §:ään säännös osituksen sovittelusta, mikä ei kuitenkaan aiheuta muutosta vallitsevaan periaatteeseen, jonka mukaan nettovarallisuuden puolittaminen säilyy edelleen osituksen perussääntönä.¹⁵⁸ AL 103b § antaa mahdollisuuden osituksen määrällisen lopputuloksen sovitteluun.¹⁵⁹ Sovittelusäännös koskee myös avioehtosopimuksen nojalla suoritettua omaisuuden ositusta tai erottelua.¹⁶⁰

Mikäli puolittamisperiaatetta noudatettaisiin kaavamaisesti, saattaisi tästä aiheutua ainakin kahdentyyppisiä ongelmia. Avioliitossa, joka on jäänyt lyhytaikaiseksi ja jossa ositettava omaisuus on kokonaan tai suurelta osin vain toisen puolison omistamaa, saattaisi puolitusperiaatteen noudattaminen johtaa siihen, että vähemmän omistava puoliso saisi kohtuutonta hyötyä avioliitosta. Hän ei ole ehtinyt juurikaan osallistua omaisuuden kasvattamiseen tai edes säilyttämiseen, mutta saisi kuitenkin osituksessa tasinkoa enemmän omistavalta puolisolta. Pitkäaikaisessa liitossa puolestaan yleisen kannan mukaan molemmat puoliset osallistuvat tasavertaisesti omaisuuden hankintaan ja säilyttämiseen ja mikäli avio-oikeus on suljettu pois, jäisi koko varallisuus sille, joka

¹⁵⁷ Litmala 1998 s. 75–76

¹⁵⁸ Aarnio–Helin 1988 s. 118, Ks. myös Aarnio–Helin 1992 s. 230

¹⁵⁹ Saarenpää 1992 s. 129

¹⁶⁰ Omaisuuden erottelu suoritetaan tapauksissa, joissa puolisoiden välinen avio-oikeus on molemminpuolisesti suljettu pois avioehdolla (AL 85.2 §)

sen omistaa. Tällöin AL 103b § on merkittävässä osassa antaen mahdollisuuden osituksen sovittelulle.¹⁶¹

Nyky-yhteiskunnan muutoskehityksessä on keskeisellä sijalla erilaiset sovittelusäännökset, joista mainittakoon vuonna 1983 voimaan tullut oikeustoimilain yleinen sovittelusääntö (OikTL 36 §). Tämä säännös oli merkittävä epävarmuuden poistaja siviilioikeutta ajateltaessa ja se osoitti selvästi, että sovittelu kuuluu sopimusoikeuden järjestelmään. AL 103b § uutena osituksen sovittelusääntönä tuli luonnolliseksi lisäksi OikTL 36 §:n rinnalle, koska avioliitto-oikeus tarvitsi yksilöidymmän sovittelusääntönsä, jolla aviovarallisuusjärjestelmä saatiin aiempaa joustavammaksi.¹⁶²

OikTL 36 § ei soveltunut toimitusositukseen, eli ositukseen, jonka toimitti pesänjakaja, koska toimitusositusta ei pidetty oikeustoimena. AL 103b § puolestaan mahdollisti myös toimitusosituksen sovittelun ja tällöin sovitteluideologia omaksuttiin myös yleisesti osaksi avioliiton varallisuusjärjestelmää. Tämä mahdollisti OikTL 36 §:n soveltamisen aikaisempaa laajemmin sopimusoitukseen. Voidaankin katsoa, että AL 103b § on toimitusosituksen ja vastaavasti OikTL 36 § sopimusoitukseen sovittelusääntö.¹⁶³ Mielenkiintoinen on myös kysymys nk. sovittelukynnyksestä, jota ei ole sijoitettu sovittelusäännöksiin. Sovittelukynnyksellä tarkoitetaan tilanteita, joissa sovittelua olisi mahdollisesti tarpeellista käyttää. Lainsäätäjä ei ole katsonut tarpeelliseksi määritellä, milloin sovittelu olisi tarpeen, vaan säännöt ovat ajallisesti ja määrällisesti avoimia.¹⁶⁴

Lähtökohtaisesti sovittelun tarpeellisuus on ratkaistava aina tapauksen mukaan. On myös muistettava, ettei osituksen sovittelussa saa loukata puolison tai parisuhdekumppanin velkojien oikeutta. Sovittelu nimenomaan edellyttää osituslaskelman tekemistä, jossa velat tulee kattaa normaaliin tapaan. ja aviovarallisuuden puolittaminen toteutetaan aina puolisoitten tai parisuhdekumppanien omaisuuksien säästöstä. Tästä johtuen osittelu kohdistuukin ositettavaan netto-omaisuuteen ja poikkeaa näin puolittamisperiaatteesta.¹⁶⁵

¹⁶¹ Aarnio–Helin 1992 s. 229

¹⁶² Saarenpää 1992 s. 130

¹⁶³ Timonen 1999 s. 416

¹⁶⁴ Saarenpää 1992 s. 133

¹⁶⁵ Aarnio–Kangas s. 128

4.4.2 Sovittelun edellytyksistä

Kun sovittelua ryhdytään harkitsemaan, on heti alusta pyrittävä arvioimaan, millaiseen tulokseen ositussäännökset kaavamaisesti noudatettuina johtaisivat. AL 103b §:ssä ilmaistaan osituksen sovittelun edellytyksistä, että ositusta voidaan sovittaa, mikäli se muutoin johtaisi kohtuuttomaan lopputulokseen tai toisen puolison perusteettoman taloudellisen hyödyn saamiseen osituksessa. Osituksen sovittelua harkitessa on myös huomioitava avioliiton kestoaika. Oleellista on myös se, että puoliset ovat yhdessä toimineet yhteisen talouden hyväksi sekä omaisuuden kartuttamiseksi ja säilyttämiseksi. Myös muut edellä mainittuihin seikkoihin verrattavat puolisoitten taloutta koskevat asiat on huomioitava.¹⁶⁶ Osituksen sovittelua harkittaessa huomioon otettavilla muilla seikoilla voidaan tarkoittoa esimerkiksi ns. saannon laatua, jolloin mm. perintönä, lahjana tai testamenttina saadun omaisuuden osalta voi tasingon suorittamisvelvollisuus tuntua kohtuuttomalta. Tämän vuoksi sovittelun tarvetta ei arvioidakaan ainoastaan yksittäisen, erityisen perusteen nojalla, vaan sen tarpeellisuus ratkaistaan kokonaisharkintaa käyttäen.¹⁶⁷

Normaalitilanteessa puoliset yleensä antavat kumpikin oman panoksensa perheen varallisuusarvoseman hyväksi, joko varsinaista ansiotyötä tekemällä, jotakin elinkeinoa harjoittamalla, jolloin puhutaan ns. suorasta rahoituksesta, tai kotona työskentelemällä, jolloin tulee kysymykseen nk.välillinen rahoitus. Puolison työskentely kotona mahdollistaa puolestaan toisen puolison käynnin ansiotyössä ja samalla mahdollisuuden hankkia rahallista varallisuutta perheen elatukseen.¹⁶⁸

On muistettava, ettei sovittelua harkittaessa saa huomioida puolisoitten henkilökohtaisia suhteita, esim. toisen mahdollista ”syyllisyyttä” erotilanteessa, tai muita seikkoja, jotka ovat vaikuttaneet eroon. Kohtuuttomuusarviointi ei saakaan olla miltään osin puolison käyttäytymistä koskeva moraalinen arvio, vaan se on aina tehtävä taloudellisiin seikkoihin perustuen. Ositusta ja sen sovittelua ei tule pitää tulontasausjärjestelmänä, vaan niiden tarkoituksena on tasata jo kertynyttä varallisuutta ottaen huomioon, mitä avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen voimassa ollessa on tapahtunut.¹⁶⁹

¹⁶⁶ AL 103b §

¹⁶⁷ Litmala 1998 s. 78

¹⁶⁸ Kangas 2006 s. 294. Ks. tästä esim. Turun HO 20.4.1990 S 89/454, jossa puolittamisperiaatteen mukaista ositusta vaadittiin soviteltavaksi perustellen vaatimusta suuremmilla ansiotuloilla. Vaatimuksen esittäjän omaisuus oli avioliiton aikana muodostunut ansiotyössäkäynnin johdosta toisen omaisuutta huomattavasti suuremmaksi. Tuomioistuin hylkäsi vaatimuksen katsoen puolisoitten toimineen kahdeksan vuotta kestäneen avioliiton aikana tasavertaisesti yhteisen talouden hyväksi.

¹⁶⁹ Kangas 2006 s. 295

Voidaan huomata, että avioliittolaissa oleva osituksen sovittelusäännös, AL 103b §, on tässä kohdin aineelliselta sisällöltään hyvin pitkälle kaksiosainen Säännöksen ensimmäinen momentti sisältää sovittelun varsinaiset soveltamisedellytykset, ja toinen momentti puolestaan sovittelussa käytettävissä olevat menettelytavat. Viittaus kohtuuttomuuteen voidaan liittää yleiseen sidonnaisuuteen kohtuusperiaatteeseen, kun puolestaan perusteettomalla edulla on haluttu viitata toisen puolison, yleensä vähemmän omistavan, mahdollisuuteen pitää avioliittoa taloudellisen hyödyn välineenä.¹⁷⁰

Kohtuuttoman lopputuloksen malliesimerkkinä on tilanne, jossa puolisoiden varallisuuserot ovat suuret ja huolimatta pitkäaikaisesta avioliitosta, toiselle ositustaholle ei jäisi lainkaan varallisuutta tai sitä jäisi huomattavan vähän.

Perusteettoman edun saamiseen johtavasta osituksesta on kysymys mm. tapauksessa, jossa ositettava varallisuus on pääosin tai kokonaan kuulunut jo ennen avioliittoa yksin toiselle puolisolle ja ositusta ryhdytään suorittamaan lyhyen avioliiton purkaututtua. Tällöin vähempivarainen hyötyisi taloudellisesti, mikäli suoraan avio-oikeuden nojalla toimitettaisiin ositus, sitä mitenkään sovittelematta, koska näin hän saisi puolittamisperiaatteen nojalla puolet puolisoiden yhteenlasketusta säästöstä.

On mahdollista, että nämä molemmat edellytykset vaikuttavat joissakin tapauksissa yhtä aikaa. Esimerkkinä tästä tilanne, jossa avioliitto purkautuu yhden vuoden jälkeen ja ainoa ositettava omaisuus on iäkkäälle ja vähävaraiselle puolisolle kuuluva asunto, joka on avio-oikeuden alaista omaisuutta, koska pariskunnalla ei ole avioehto. Mikäli ositus toimitettaisiin puolittamisperiaatetta noudattaen, joutuisi omistajapuoliso maksamaan tasinkoa toiselle osapuolelle ja vailla varallisuutta oleva puoliso saisi perusteetonta hyötyä lyhyen avioliiton jälkeen.¹⁷¹ Tässä tapauksessa on kohtuutonta, omistavan puolison sosiaalinen tilanne huomioon ottaen, vaatia häntä maksamaan tasinkoa.¹⁷²

Tässä yhteydessä haluan viitata lainvalmistelutöissä mainittuun hieman erilaiseen kantaan, jossa pohditaan avioliiton kestoaikaa ja sen suoraviivaista yhteyttä siihen, missä määrin puoliset ovat

¹⁷⁰ Saarenpää 1992 s. 135–136

¹⁷¹ Ks. tästä poikkeavasti Helsingin HO 22.5.1991 S 89/1716, jossa kolmannessa avioliitossaan ollut mies vaati kolme vuotta kestäneen liittonsa päätteeksi osituksen sovittelua. Tuomioistuimien totesi, että miehen olisi aiempien kokemustensa perusteella pitänyt tietää avioliiton oikeusvaikutuksista ja näin ollen solmia avioehtosopimus, mikäli olisi halunnut turvata omaisuutensa toisen avio-oikeudelta. Sovitteluvaatimus hylättiin.

¹⁷² Aarnio–Helin 1992 s. 232. Ks. myös Litmala 1998 s. 77

myötävaikuttaneet yhteiseen talouteen ja omaisuuden kartuttamiseen. On mainittu, että myös lyhytaikaisissa avioliitoissa puoliset ovat saattaneet tasavertaisesti osallistua perheen talouteen ja omaisuuden hankkimiseen. Esimerkissä todetaan, että perheen pääasiallisen varallisuuden muodostaa toisen puolison omistuksessa oleva asunto, jonka rahoitukseen molemmat ovat osallistuneet yhtäläisesti. Tällöin avioerotilanteessa ositusta suoritettaessa voidaan tasajaon periaatteen noudattaminen katsoa avioliiton lyhytaikaisuudesta huolimatta asianmukaiseksi. Avioliiton muodollinen kesto ei myöskään ole aina oleellinen argumentti arvioitaessa avioliiton kestoaikaa. Puolisot ovat saattaneet asua yhdessä jo ennen avioliiton solmimista tai vastaavasti he ovat voineet asua pysyvästi erillään ennen avioliiton muodollista purkautumista. Nämä seikat olisi myös otettava huomioon sovittelun edellytyksiä harkittaessa.¹⁷³

4.4.3 Sovittelukeinoista

Sovittelulla poiketaan aviovarallisuusjärjestelmän mukaisesta osituksen pääsääntöisestä puolittamisperiaatteesta ja jotta poikkeaminen olisi mahdollista, on oltava tietoa pääsäännön mukaisesta lopputuloksesta. Varsinaista sovittelun harkintaa aloitettaessa on ensin tehtävä omaisuuden ositus- tai erottelulaskelma, ja vasta tämän jälkeen voidaan tapauskohtaisesti määrittää, voidaanko kyseisessä tapauksessa käyttää jotakin käytettävissä olevista sovittelukeinoista.¹⁷⁴

On myös huomioitava, että vain laissa mainitut sovittelukeinot ovat mahdollisia, joten muut keinot eivät ole sallittuja. AL 103 b§ sisältää näin ollen tyhjentävän luettelon. Saarenpää arvioi luettelon olevan myös tehokkuusjärjestyksessä, vaikka sitä ei lakitekstissä nimenomaisesti osoitetaakaan. Luettelo alkaa vähiten varallisuussuhteisiin puuttuvasta toimenpiteestä ja etenee voimakkaimpaan, luettelon viimeiseen kohtaan, avioehtosopimuksen sovitteluun, mikä on lainvalmistelutöissäkin nähty voimakkaimpana puuttumisena puolisoitten varallisuussuhteisiin. Kuitenkin Saarenpää samassa yhteydessä toteaa sovittelutapojen tehokkuusjärjestyksen herättävän kysymyksen siitä, millaisin edellytyksin niihin voidaan turvautua ja onko mahdollista soveltaa useampaa sovittelutapaa samanaikaisesti. Tähän kysymykseen ei sen enempää sovittelusääntö kuin lainvalmistelutyötäkään anna yksiselitteistä ratkaisua.¹⁷⁵

¹⁷³ HE 1987/62 vp., s. 69 ks. myös Uudistettu avioliittolaki. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 16/1987 s. 75

¹⁷⁴ Kangas 2006 s. 295

¹⁷⁵ Saarenpää 1992 s. 146. Ks. myös HE 1986/62 s.69–70

Ositusta voidaan AL 103 b §:n mukaan sovittaa:

1) *Poistamalla tai alentamalla puolison tasingonmaksuvelvollisuutta.* Tällöin puoliso, joka muutoin olisi saamassa tasinkoa toiselta ositustaholta, ei saa sitä ollenkaan tai hänen oikeuttansa tasinkoon rajoitetaan. Tyypillisimpiä esimerkkejä, joissa tasinko-oikeuden rajoittaminen tulee kysymykseen, ovat tilanteet, joissa vähemmän omistavalla puolisoilla on avio-oikeus varakkaamman puolison omaisuuteen sekä ne, joissa puolisoitten varallisuuserot muutoin ovat merkittävät. Mikäli tällöin täyttyvät sovittelun yleiset edellytykset, esimerkiksi avioliiton lyhytaikaisuus tai se, että vähemmän omistava puoliso ei ole panostanut yhteisen talouden hyväksi, vaikuttaa sovittelu enemmän omistavan puolison eduksi. Käytännössä sovittelu merkitsee tällöin sitä, että vähemmän omistavalta suljetaan tasinko-oikeus kokonaan pois. Ositus voidaan myös toimittaa siten, että ainoastaan osa puolisoitten avio-oikeuden alaisesta varallisuussäästöstä puolitetaan. Tällöin avio-osa pienenee siitä, mikä se lain mukaan olisi ja sitä kautta tasinko-oikeus supistuu.¹⁷⁶

Tasingon rajoittaminen on tarkoitettu käytettäväksi silloin, kun ansaintaperiaate ei ole toteutunut avioliiton jäätyä lyhytaikaiseksi. Tällöin puolison ei voida katsoa ansainneen avio-oikeusjärjestelmän mukaista avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästön puolittamista. Syynä tähän on ollut puolittamisperiaatteen taustalla oleva ajatus, jossa tavanomaisessa avioliitossa puoliso ansaitsee avio-oikeuden nojalla saamansa omaisuuden, vaikkakin tämä peruslähtökohta usein unohdetaan pohdittaessa esimerkiksi kotityön merkitystä omistussuhteisiin mahdollisesti vaikuttavana tekijänä. Sovittelusäännön maininta perusteettomasta edusta tarkoittaakin ensi sijassa tapauksia, joissa ansainta on jäänyt kesken juuri avioliiton lyhytaikaisuuden vuoksi.¹⁷⁷

Sovittelun etenemistä voidaan kuvata seuraavalla tavalla: Todetaan tasinko, todetaan varallisuusero, ja suoritetaan kohtuuttomuusarviointi tai arvioidaan, onko kysymyksessä perusteeton etu.

¹⁷⁶ Aarnio–Helin 1992 s. 237

¹⁷⁷ Saarenpää 1992 s. 148

Tasingonluovutusvelvollisuuteen saattaa vaikuttaa myös puolison velkatilanne. Hyvätuloinen puoliso saattaa olla ylivelkaantunut ja näin ollen voi pienempituloisen puolison netto-omaisuus olla suurempi. Tämän seurauksena joutuu vähemmän ansaitseva ja kokonaisuutena arvioiden heikommin toimeentuleva ositustaho tasingonmaksuvelvolliseksi. Liiton osapuolten tulotasoista johtuen saattaa lopputulos muodostua kohtuuttomaksi ja pakottaa sovitteluun ositusta vähemmän ansaitsevan mutta suuremman netto-omaisuuden omistavan osapuolen hyväksi.¹⁷⁸

- 2) *Määräämällä tietynlainen avio-oikeuden alainen omaisuus avio-oikeudesta vapaaksi.* Avio-oikeuden ulkopuoliseksi omaisuudeksi osituksessa, joko kokonaan, tai osaksi, voidaan katsoa esimerkiksi erillään asumisen aikana ansaittu omaisuus, jo avioliittoon mentäessä omistettu omaisuus tai avioliiton aikana perintönä, lahjana tai testamentin nojalla saatu omaisuus, (viimeksi mainittuja omaisuuslajeja voidaan kutsua sivuomaisuudeksi).¹⁷⁹ Tällaista omaisuutta kutsutaan myös marginaaliomaisuudeksi.

Pääsäännön mukaan avio-oikeus käsittää niin ennen avioliittoa omistetun kuin henkilökohtaisena saantonakin saadun omaisuuden, kuten myös erillään asuttaessa hankitun omaisuuden. Kuitenkin AL 103b §:n 2-kohdan mukaan on edellä kuvatuinen omaisuus mahdollista osituksen sovittelussa kokonaan tai osittain määrätä avio-oikeudesta vapaaksi. Kuvatuille omaisuusryhmille on ominaista, että niiden sidos puolisoitten yhteiseen talouteen ei ole yhtä vahva kuin muun omaisuuden.

Omaisuus, joka on hankittu ennen avioliittoa, tai yhteiselämän päättymisen jälkeen, tai joka on tullut puolisolle satunnaissaannon kautta, ei ole yhtä tiiviisti sidoksissa puolisoitten yhteiseen talouteen kuin esimerkiksi ansiotuloista yhteiselämän aikana säästynyt omaisuus. Sovittelua vaativan on kuitenkin näytettävä toteen sovittelun edellytyksenä oleva kohtuuttomuus tai perusteeton etu, kuten myös se, että omaisuus kuuluu yllä mainittuihin poikkeusryhmiin.¹⁸⁰

- 3) *Käsittelemällä avio-oikeudesta vapaata omaisuutta avio-oikeuden alaisena omaisuutena.* Tämä säännös ilmenee AL 103b §:n 3-kohdasta, jolloin viime kädessä avioehtosopimus

¹⁷⁸ Kangas 2006 s. 296

¹⁷⁹ Litmala 1998 s. 78

¹⁸⁰ Gottberg 2007 s. 38–39

voidaan sivuuttaa tämän kohdan nojalla kokonaan. Solmitun avioehtosopimuksen perusteella avio-oikeudesta vapaata omaisuutta voidaankin osituksen sovittelutilanteessa pitää avio-oikeuden alaisena omaisuutena, joko osittain, tai kokonaan. Avioehtosopimusta ei muutoinkaan ole mahdollista saattaa oikeuden harkittavaksi osituksesta irrallisena kysymyksenä.¹⁸¹ Oikeuskäytännössä ilmennetään ajatusta, jonka mukaan kynnyks puuttua avio-ehtosopimuksen tarkoittamiin oikeusvaikutuksiin on korkea.¹⁸²

Verrattuna muihin sovittelutapoihin, on avioehtosopimuksen sovittelu käänteistä. Siinä puututaan puolisoiden varallisuussuhteisiin saattamalla muutoin avio-oikeuden ulkopuolelle jätettäväksi tarkoitettu omaisuus osituksen piiriin ja siten mahdollisen omistajanvaihdoksen alaiseksi.¹⁸³

Voidaan huomata, etteivät sovittelun edellytykset aina kuitenkaan täyty, vaikka puolisoilla on avio-oikeuden kokonaan poissulkeva avioehto ja toinen puolisoista on olennaisesti toista varakkaampi. Ratkaisu riippuu tapauksen olosuhteitten kokonaisharkinnasta.¹⁸⁴

AL 103b §:n 3-kohdassa sen soveltamisala määritellään selvästi: avio-oikeuden alaiseksi omaisuudeksi voidaan määrätä vain avioehtosopimuksella avio-oikeudesta vapaaksi omaisuudeksi määrättyä omaisuutta. Tällaisen omaisuuden piiri määräytyy pätevän avioehtosopimuksen nojalla.

Ongelmia aiheutuu, mikäli avioehtosopimus on pätemätön. Avioehtosopimuksen pätevyyttä säädellään yleisen sopimusoikeuden normien lisäksi AL 41–44 §:t sekä AL 66 §. Mikäli avioehtosopimus näiden normien nojalla on pätemätön, ei sopimuksessa avio-oikeudesta vapaaksi omaisuudeksi katsottua omaisuutta katsota sellaiseksi, vaan se on avio-oikeuden alaista omaisuutta. Tämän johdosta se on suoraan lain nojalla puolittamisen piirissä. Mikäli se tahdotaan sovittelussa puolittamisen ulkopuolelle, sovittelun edellytysten on täytyttävä. Voidaankin arvioida, onko pätemättömällä avioehtosopimuksella merkitystä? Sovittelussa pätemättömäänkin avioehtosopimukseen vetoaminen on mahdollista, mikäli pätemättömyys perustuu muotovirheeseen. Puoliso voi vedota siihen, että muotovirheestä huolimatta he ovat tahtoneet rajoittaa puolittamista.

¹⁸¹ Aarnio–Kangas 2002 s. 132. Ks. myös KKO 1992:30

¹⁸² Ks. KKO 2000:27

¹⁸³ Saarenpää 1992 s. 151

¹⁸⁴ Ks. esimerkkinä Turun HO 6.7.1990 S 89/606

Sovitteluharkinnassa on yleisesti ottaen merkitystä ensisijaisesti sillä, mitä puoliso on tehnyt avioliiton aikana puolisoiden talouden tai omaisuuden hyväksi, mutta myös puolisoiden taloudellisen tuen tarve voi tulla kysymykseen sovittelua harkittaessa.

Välimäki havainnollistaa esimerkillä mahdollisuutta, jossa pätemättömässäkin avioehtosopimuksessa ilmaistua tahtoa voidaan käyttää todistustositseikkana arvioitaessa puolisoiden muuta harkintakriteereiden mukaista toimintaa: ”Puolisot ovat avioliiton aikana sopineet muotovirheisellä avioehtosopimuksella, että puoliso V:n määräomaisuus on avio-oikeudesta vapaata. Sopimuksen tosiasiallisena perusteena on se, että vain V on panostanut tämän omaisuuden hyväksi varojaan ja työtään, mutta M on laiminlyönyt kaiken panostuksensa, vaikka hänellä olisi ollut siihen hyvät mahdollisuudet. Osituksessa V voi vaatia samoilla perusteilla, että M:n tasinko-oikeutta rajoitetaan. Toimituksessa V:n tulee näyttää oma yksinomainen panoksensa. Tällöin V voi tukea yksinomaista panosta koskevaa näyttöään pätemättömässä avioehtosopimuksessa ilmaistulla tahdolla.”

Ongelmia voi aiheutua myös muista avio-oikeudesta vapaasta omaisuudesta, mikäli avio-oikeudesta vapaan omaisuuden luonne perustuu muuhun kuin avioehtosopimuksen määräykseen. Tällöin se ei kuulu AL 103b §:n 3-kohdan soveltamisalaan.¹⁸⁵

4.4.4 Sovittelun vaatimisesta

Sovittelun vaatimisesta säädetään AL 103b.3 §:ssä seuraavasti: ”Osituksen sovittelua koskeva vaatimus voidaan tehdä joko osituksessa tai osituksen jälkeen. Kun sovitteluvaatimus tehdään osituksen jälkeen, on noudatettava, mitä osituksen moitteesta ja osituksen pätemättömäksi julistamisesta on voimassa.”

Ositusta voidaan vaatia soviteltavaksi, kun puolisot ovat suorittaneet osituksen keskinäiseen sopimukseen perustuen (sopimusositus), tai kun ositus on suoritettu sitä toimittamaan määrätyn pesänjakajan toimesta. Pääsääntöisesti molemmissa tapauksissa sovelletaan eri lainkohtia. Puolison on itsensä vaadittava osituksen sovittelua; hänellä on näin ollen sovittelua koskeva vetoamistaakka.

¹⁸⁵ Välimäki 1995 s. 347–348

Sopimusositus on kahden henkilön solmima varallisuus oikeudellinen oikeustoimi, jossa pyritään selvittämään, mitä kumpikin puoliso tulee osituksessa saamaan. Tässä yhteydessä ei noudateta AL IV osan ositusmääräyksiä ja siksi AL 103b §:n soveltaminen näissä tapauksissa olisi hankalaa. Kun samalla huomioidaan se seikka, että sopimusta avioeron varalle (ositussopimusta) sovitellaan OikTL 36 §:n nojalla, on johdonmukaista soveltaa samaa sääntöä myös sopimuksin tehtävässä osituksessa. Sovittelun edellytyksiä ja sovittelutapaa harkittaessa on mahdollista käyttää soveltuvin osin AL 103b §:n säännöstä, mutta mikäli sitä ei voida noudattaa, sovitteluharkinnan on perustuttava OikTL 36 §:n oikeusohjeeseen.¹⁸⁶

Ositussopimuksen merkitys saattaa korostua siksi, että sopimuksen sovittelu ei näyttäisi olevan välittömästi sidoksissa AL 103b §:ään, vaan kysymyksessä on erillinen sopimus, jonka kohtuullisuuden arviointi kuuluu tarvittaessa pesänjakajan tehtäviin. Tällaisen sopimuksen sovittelu tapahtuu erillissäännöksen puuttuessa OikTL 36 §:n yleisen sovittelusäännön nojalla. Sopimusvapaus on myös osituksessa johtava periaate, eikä sitä voi sivuuttaa uudella sovittelusäännöllä. Ositussopimuksen sovittelun rajoittaminen AL 103b §:n sallimiin sovittelutapoihin tekisi tyhjäksi ositussopimusten käytön useissa tapauksissa.¹⁸⁷

Mikäli osituksesta sovittaessa ei ole päästy puolison mielestä oikeaan tulokseen, hänellä on oikeus vaatia osituksen sovittelua jälkikäteen. Tämän edellytyksenä on kuitenkin kanteen nostaminen tuomioistuimessa samalla tavalla kuin osituksen moittimisesta on säädetty. Kanteen nostamisen ajasta ei ole erityismääräyksiä, vaan kanne on nostettava kohtuullisessa ajassa osituksen tultua lopulliseksi.¹⁸⁸ Kantajan passivisuus katkaisee reagointimahdollisuuden. Kannetie on kuitenkin avoinna, vaikka puoliso tai parisuhdekumppani olisi ositusta tehtäessä ollut tietoinen seikoista, joihin hän kohtuullistamisvaatimuksensa tueksi vetoaa.¹⁸⁹ Sovittelun edellytykset ratkeavat kuitenkin aina AL 103b §:n säännösten mukaisesti, eivätkä esimerkiksi ositusperusteen syntymisen jälkeen muuttuneet olosuhteet ole peruste sovitella ositusta.¹⁹⁰

Osituksen sovittelua koskevat erityiset säännökset tulevat noudatettaviksi välittömästi, kun kysymyksessä on toimitusositus. Tällöin sovitteluvaatimus on esitettävä pesänjakajalle. Jako-osakkaalla ei ole oikeutta saattaa sovitteluasiaa jaon kestäessä tuomioistuimen ratkaistavaksi ohi

¹⁸⁶ Aarnio–Helin 1988 s. 127

¹⁸⁷ Saarenpää 1992 s. 162

¹⁸⁸ Kangas 2006 s. 297

¹⁸⁹ Aarnio–Kangas 2002 s. 133

¹⁹⁰ Gottberg 2007 s. 42

pesänjakajan, mikäli sellainen on määrätty. Oikeuskäytännössä on vakiintunut käytäntö, että tällainen kanne on enneaikaisena jätettävä tutkimatta.¹⁹¹

Pesänjakaja on velvollinen toimitusositusta tehtäessä mainitsemaan puolisolle tämän velvollisuudesta itse vaatia sovittelua, sekä huomautettava todistustaakkaperiaatteista, joiden mukaan puolison on näytettävä vaatimuksensa perusteet toteen, jos toinen puoliso kiistää ne. Pesänjakaja voi sovittaa ositusta ainoastaan silloin, kun puoliso on sitä selvästi vaatinut. On myös mahdollista, että puoliso on hyväksynyt sellaisen toimituksen, jossa hänen sovitteluvaatimuksensa on hylätty, ja tällöin saattaa olla perusteltua katsoa, ettei hänellä enää olisi mahdollisuutta vaatia sovittelua.

Jotta puolison voidaan katsoa vedonneen sovitteluun, edellytetään, että siihen on vedottu sekä vaatimuksen että perusteiden osalta selvästi ja riidattomasti. Vaatimus on tullut esittää yksiselitteisesti, että se perusteineen on ollut varmasti ja riidattomasti toisen puolison tiedossa. Toimitusosituksessa tämä varmistetaan yleensä kirjaamalla vaatimus ja sen perusteet toimituspöytäkirjaan.¹⁹²

Mikäli puoliso tai parisuhdekumppani on tyytymätön pesänjakajan ratkaisuun, hänellä on käytössään normaali osituksen moite, jolloin kanne on nostettava kuudessa kuukaudessa jakopäätöksen antamisesta. Osituksen moitetta voidaan luonnehtia tuomioistuimessa ajettavaksi kanteeksi, jolla puoliso tai parisuhdekumppani vaatii osituksen julistamista pätemättömäksi siinä olevan aineellisen tai muodollisen virheen vuoksi. Vastaajaksi tulee haastaa osituksen toinen osapuoli ja pesänjakajalle on varattava mahdollisuus tulla kuulluksi moiteprosessin aikana. Mikäli moiteaika on kuitenkin jo kulunut umpeen, ei puolisollla tai parisuhdekumppanilla ole enää mahdollisuutta nostaa kannetta sovittelusäännöksen nojalla.¹⁹³

Oikeuskäytännössä on kuitenkin katsottu, että määrättilanteissa puoliso voi moiteajan umpeen kuluttua vaatia toimitusositusta pätemättömäksi. Tämä ei kuitenkaan koske toimitusosituksessa

¹⁹¹ Aarnio–Helin 1988 s. 128. Ks. myös Aarnio–Kangas 2002 s. 134

¹⁹² Välimäki 1995 s. 305–306. Ks. myös KKO 1991:124

¹⁹³ Aarnio–Kangas 2002 s. 133–135

olevaa tavallista materiaalista virhettä. Mikäli virhe koskee toimituksen perusedellytyksiä, on mahdollisuus vaatia toimituksen julistamista pätemättömäksi vielä moiteajan jälkeenkin.¹⁹⁴

Puoliso ei voi luopua ositteluvaatimuksesta ennen ositusta. Oikeustointen sovittelussa yleisesti lähtökohtana se, että sovitteluun oikeutetulla on oltava mahdollisuus kaikkien tosiseikkojen pohjalta harkita sovitteluun vetoamista, eikä tuota harkintamahdollisuutta voida etukäteissuostumuksin leikata pois.¹⁹⁵

Sovittelua on mahdollista vaatia myös AL 107 §:n mukaan avio-oikeuden puuttuessa toimitettaessa omaisuuden erottelua. Tällöin lähtökohtana pidetään mahdollisuutta avioehdon sovitteluun. Sovittelu puolestaan ei tule kysymykseen silloin, kun ositus on jo aikaisemmin toimitettu, mutta avioliitto on jatkunut erohankkeen rauettua eikä avio-oikeutta ole palautettu avioliittolain edellyttämällä tavalla avioehtosopimuksella. Omaisuus ei tällöin ole avio-oikeuden alaista eikä ole soviteltavaa avioehto. Näin ollen pysyväksi jäävää osituksen toimittamista avioliiton aikana voidaan pitää riskitoimena myöhempää sovittelutarvetta ajatellen. Tämänkin tilanteen valossa voidaan AL 103b §:ää pitää soveltamisalaltaan rajoitettuna sovittelusääntönä, ei yleisenä avaimena kohtuullisuuden etsimiseen.¹⁹⁶

5 KANSAINVÄLISTÄ VERTAILUA

5.1 Kansainvälisestä sääntelystä ja sen historiasta

Avioliittolain uudet kansainväliset säännökset tulivat voimaan 1.3.2002 (AL V osa 13.12.2001). Sitä ennen lainsäädäntö oli ollut pitkään tältä osin vanhentunutta tai puutteellista. Puolisoiden suhteisiin sovellettiin ulkopohjoismaisissa suhteissa eräistä kansainvälisluontoisista perheoikeudellisista suhteista annettua lakia (L 379/1929; KPL), jonka perusteena olivat Haagin kansainvälisen yksityisoikeuden konferenssissa 1900-luvun alussa tehdyt yleissopimukset. Suomi ei kuitenkaan ollut edes saattanut voimaan kyseisiä sopimuksia. Kansainvälistä avioliitto-oikeutta

¹⁹⁴ Välimäki 1995 s. 310. Ks. myös KKO 1980 II 53. Osituksen moiteajan kuluttua umpeen puoliso vaati pesänjakajan toimittaman osituksen julistamista pätemättömäksi, koska toinen puoliso oli osituksessa salannut omaisuuttaan. Kanne hylättiin.

¹⁹⁵ Kangas 2006 s. 298

¹⁹⁶ Saarenpää 1992 s. 166

koskevat säännökset olivat osin kirjoitetussa muodossa, osin nojaututtiin oikeuskäytännössä ja – kirjallisuudessa muotoutuneisiin oikeusohjeisiin.¹⁹⁷

Suomi liittyi vasta vuonna 1977 Haagin vuoden 1970 yleissopimukseen, joka koskee ulkomaisten avio- ja asumuserojen tunnustamista. Aviovarallisuussuhteita sääntelevän KPL 14.2 §:n mukaan avioliiton oikeudelliset vaikutukset puolisoiden varallisuussuhteisiin määräytyivät pitkään sen valtion lain mukaan, johon mies avioliittoa päätettäessä kuului. Tätä perusteltiin muun muassa sillä, että vielä ennen 1950-lukua oli tavallista, että aviovaimo sai avioliittoa solmittaessa miehen kansalaisuuden. Myöhemmin tämä katsottiin sukupuolten välistä tasa-arvoa loukkaavaksi ja tilanne muuttui. Nykyään avioliiton solmimiselle ei pääsääntöisesti ole vaikutusta kummankaan puolison kansalaisuuteen.¹⁹⁸

Vuoden 2002 uudistuksessa vanhentunut normisto kumottiin ja uudet säännökset sisällytettiin avioliittolakiin omana V osana. Näitä normeja sovelletaan kuitenkin muissa kuin pohjoismaisissa suhteissa ja ne perustuvat lähtökohtaisesti ns. asuinmaaperiaatteelle ja tällöin puolisoiden aviovarallisuussuhteeseen sovellettavaksi tulee pääsääntöisesti sen maan laki, johon he avioliiton solmittuaan ensiksi asettuivat asumaan. Puolisoiden muuttaessa myöhemmin toiseen maahan ja asuessaan siellä viisi vuotta, tulee sovellettavaksi uuden asuinmaan laki (AL 129 §).

Aviovarallisuussuhteita koskevia kansainvälisen yksityisoikeuden ja prosessioikeuden alaan kuuluvia säännöksiä on pohjoismaisessa avioliittokonventiossa ja avioliittolain V osan 4 luvussa. Puhuttaessa avioeron taloudellisista vaikutuksista avioerotilanteessa, jossa suoritetaan omaisuuden jakaminen, sovitaan velkojen jakautumisesta yms. avioerossa eteen tulevista seikoista, joita olen aiemmin käsitellyt, löytyy ohjeita juuri edellä mainituista lainkohdista.

5.2 Pohjoismaat

Pohjoismaissa asuvien näiden maiden kansalaisten aviovarallisuussuhteisiin sovelletaan ns. pohjoismaista avioliittosopimusta (413/1931; AvioK) myöhempine muutoksineen. Tämä säännöstö perustuu asuinmaaperiaatteelle, jolloin sovellettavaksi tulee sen maan laki, johon puoliso avioliiton solmittuaan ensiksi asettuivat yhdessä asumaan. Mikäli he myöhemmin yhdessä muuttavat toiseen

¹⁹⁷ Mikkola 2004 s. 52

¹⁹⁸ Klami–Kuisma 2000 s. 200. Ks. myös Mikkola 2004 s. 53

Pohjoismaahan, myös sovellettava laki muuttuu. Kuitenkin aikaisemman asuinmaan lain alaisuudessa tehdyt toimet ovat päteviä.

Pohjoismaisessa järjestelmässä lainvalintasäännöt ovat pakottavia. Puolisot eivät edes avioehtosopimuksin voi määrätä suhteensa sovellettavaksi muuta kuin AvioK:n mukaan määräytyvää lakia. Helputusta tilanteeseen tuo kuitenkin se tosiseikka, että kaikkien Pohjoismaiden aineelliset lainsäädännöt antavat puolisoille laajat puitteet aviovarallisuussuhteidensa sääntelylle mm. avioehtosopimuksella. Maasta toiseen siirryttäessä on kuitenkin tärkeää ottaa selvää uuden asuinmaan laista, koska järjestelmissä on eroja.¹⁹⁹

Esimerkiksi ruotsalaisissa lain esitoissa huomautettiin, että hemvistprincipen (=kotipaikkaperiaate) on ollut vallitsevana periaatteena pohjoismaisissa konventioissa, eikä koeta hyväksi, että pohjoismaisissa suhteissa pitäydytään toisessa periaatteessa kuin ulkopohjoismaisissa.²⁰⁰

Pohjoismaista avioliittokonventiota sovelletaan Suomen, Ruotsin, Norjan, Tanskan ja Islannin kesken. Konvention artikkelit sisältävät määräyksiä kansainvälisestä toimivallasta, ja sovellettavasta laista sekä tuomioiden tunnustamisesta avioliiton purkamista koskevassa asiassa²⁰¹. Bryssel II asetuksesta huolimatta Suomi ja Ruotsi soveltavat edelleen keskinäisissä suhteissaan avioliittokonvention toimivaltasäännöksiä (asetuksen 36.2 artikla).

Toimivallan määräytymisen kannalta keskeinen merkitys on asianosaisen asuinpaikalla, jonka määrittely perustuukin kansainvälisessä yksityisoikeudessa esitettyihin kriteereihin.²⁰²

Kuten aiemmin olen todennut, voivat aviovarallisuusriidat liittyä muun muassa avioehtosopimukseen, ositussopimukseen ja muihin avioliiton varallisuussuhteita koskeviin oikeustoimiin, itse ositukseen, aviopuolisoiden oikeuteen määrätä omaisuudestaan tai puolisonsa omaisuudesta sekä puolison vastuuseen toisen puolison veloista. Näitä aviovarallisuussuhteita koskevia kansainvälisiä säännöksiä on pohjoismaisessa avioliittokonventiossa ja avioliittolain V osan (1226/2001) 4 luvussa.²⁰³

¹⁹⁹ Gottberg 2007 s. 43

²⁰⁰ Mikkola 2004 s. 60

²⁰¹ Aarnio-Kangas 2002 s. 29

²⁰² Johansson 2002 s. 96. Ks. myös HE 67/2001 vp.

²⁰³ Johansson 2002 s. 96

Tuomioistuinten kansainvälistä toimivaltaa säännellään AL 127 §:ssä, sovellettava laki löytyy AL 129–131 §:stä, vieraan valtion lain soveltamisen rajoitukset määritellään AL 132–135 §:ssä, ja osituksen toimittamista säädellään AL 136–138 §:ssä. Avioliittolain kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvia säännöksiä noudatetaan silloin, kun toisesta laista tai Suomea sitovista kansainvälisistä velvoitteista ei muuta johdu (AL 140 §).²⁰⁴

Pohjoismaisen avioliittokonvention 7 art:n mukaan on pohjoismaisen avioeron osalta toimivaltainen se tuomioistuin, jossa kummallakin puolisoilla on kotipaikka tai jossa heillä viimeksi on samaan aikaan ollut kotipaikka ja jossa toinen puolisoista edelleen asuu. Mikäli kuitenkin vaatimusta ei voida ottaa tutkittavaksi missään sopimusvaltiossa, voidaan vaatimus tehdä siinä valtiossa, jonka kansalainen toinen puolisoista on. Ositusta koskeviin kysymyksiin sovelletaan kuitenkin aina sen valtion lakia, jota on sovellettava puolisoitten varallisuussuhteisiin, eli sen sopimusvaltion lakia, johon puoliset avioliittoon mennessään asettuivat asumaan.²⁰⁵

Edelliseen viitaten, avioeroasia voidaan tutkia Suomessa silloin, kun jommallakummalla puolisoilla on kotipaikka Suomessa (KPL 8.1 § 1-kohta, HE 44/2001, AL 119 §). Tämä edellyttää pysyväisluontoista oleskelua Suomessa, vakinainen asuminen täyttää tämän tunnusmerkistön. Puolison kansalaisuudella ei ole merkitystä arvioitaessa, onko hänellä Suomessa pysyväisluontoista asuinpaikkaa, eikä kansalaisuus muutoinkaan vaikuta tuomioistuimen toimivaltaan avioeroasiassa. Kansainvälisyksityisoikeudellisiin avioeroasioihin on sovellettava Suomen lakia (KPL 9 §, AL 120 §), jos tuomioistuin katsoo olevansa toimivaltainen käsittelemään avioeron.

Tässä mainittakoon Ruotsin vuodelta 2003 oleva avioliittolaki, (Sambolagen 2003:376), joka korvasi aiemmat erillislait sekä miehen ja naisen, että homoseksuaalisten pariin avioliitosta. Laki perustuu yhteiselämän aikana yhteiseen käyttöön hankitun asunnon ja asuntoirtaimen ositustyypiseen jakoon suhteen päättyessä. Tämänkaltaisella avioliittosäätelyllä on kuitenkin nähty olevan myös varjopuolensa. Kansalaisten käsityksen avio- ja avioliiton eroista ovat entisestään hämärtyneet, vaikka erot kuitenkin ovat huomattavat.

Avoliiton päättyessä eron tulee, päinvastoin kuin avioero-osituksessa, ositettavaksi vain laadultaan, käyttötarkoitukseltaan ja hankinta-ajankohdaltaan tarkoin rajattu omaisuus. Tämä saattaa aiheuttaa suuria yllätyksiä, kuten myös se, että normisto on rakennettu siten, että joskus

²⁰⁴ Johansson 2002 s. 104

²⁰⁵ Klami–Kuisma 2000 s. 195–196

ratkeaa hyvinkin sattumanvaraisesti, miten osapuolten panokset voidaan jaossa huomioida. Suomessa ei avoliittoa säännellä erityisellä lailla.

Myös Norjassa yhteisasumislaki (Husstandsfelleskabsloven 4.7.1991 N:o 45) on mielenkiintoinen, sillä se koskee täysi-ikäisten yhteisasumisyksikköjä asujien sukupuolesta ja mahdollisesta sukupuolisuhteesta riippumatta.

Parisuhdelainsäädännön viimeaikainen kehitys on johtanut siihen, että tällä hetkellä kaikissa Pohjoismaissa, Suomi mukaan lukien, on laki rekisteröidystä parisuhteesta. Rekisteröidyn parisuhteen purkamista koskeva asia voidaan tutkia Suomessa, jos parisuhde on rekisteröity Suomessa (RPL 13 § 1-kohta). Vastaava oikeus asian ratkaisemiseen Suomessa on tilanteessa, jossa parisuhteen osapuolilla on Suomeen sellainen liittymä, joka avioerotilanteessakin oikeuttaisi käsittelemään asian suomalaisessa tuomioistuimessa (RPL 13 § 2-kohta).²⁰⁶

Mainittakoon, että muissa Pohjoismaissa rekisteröidyille pareille on myös myönnetty adoptio-oikeuksia, Ruotsissa jopa samaa sukupuolta oleva pari on ollut oikeutettu adoptioon avioparin tavoin, eli heillä on oikeus myös vieraan lapsen adoptioon ja kansainväliseen adoptioon. Sääntelyn laajentamista tähän suuntaan on ehdotettu myös Suomessa.²⁰⁷

5.3 Brysselin sopimus

Alkuperäinen Brysselin sopimus tehtiin jo vuonna 1968 ja se koski tuomioistuinten toimivaltaa ja tuomioiden täytäntöönpanoa yksityisoikeuden alalla. Sopimuksella oli EY:n tuomioistuimelle annettu viimekäden tulkintavalta.²⁰⁸ Sopimuksen tavoitteena oli helpottaa tuomioiden vastavuoroista tunnustamista ja täytäntöönpanoa Euroopan yhteisön jäsenvaltioiden kesken.²⁰⁹

Brysselin yleissopimusta tarkistettiin, ja se on muutettu asetukseksi, jota oikeuskirjallisuudessa on kutsuttu Bryssel I -asetukseksi ja täytäntöönpanoasetukseksi. Asetuksen soveltamisalasta on rajattu pois avioliitto- ja perintöoikeudelliset asiat, mutta siihen, sekä eurooppalaisten täytäntöönpanosopimusten soveltamisalaan on kuitenkin sisällytetty perheoikeudelliset elatuskysymykset. Tällä tavoin on varmistettu, että jäsenvaltioissa on voimassa yhtenäiset

²⁰⁶ Aarnio-Kangas 2002 s. 30

²⁰⁷ Gottberg 2007 s. 269–270

²⁰⁸ Klami-Kuisma 2000 s. 43, s. 252

²⁰⁹ Joutsamo-Aalto-Kaila-Maunu 2000 s. 858

säännökset tuomioistuinten toimivallasta elatusasioissa (myös puolisoille määrättävän elatusavun suhteen), sekä elatusavusta annetun tuomion tunnustaminen ja täytäntöönpano tuomioistuinvaltion ulkopuolisissa jäsenvaltioissa.²¹⁰

Avioliiton purkamista koskeva kansainvälinen prosessioikeus on ollut ensimmäinen perheoikeutta välittömästi koskeva alue, joka yhtenäistettiin keskeisiltä osiltaan Euroopan yhteisön lainsäädäntötoimin. Nk. Bryssel II -asetus eli neuvoston asetus (EY) N:o 1347/2000 tuomioistuimen toimivallasta sekä tuomioiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta avioliittoa ja yhteisten lasten huoltoa koskevista asioista tuli voimaan 1.3.2001. Tämä asetus korvasi soveltamisalaansa kuuluvat kansalliset säännökset ja jäsenvaltioiden väliset sopimukset ja se tuli voimaan kaikissa Euroopan unionin jäsenmaissa Tanskaa lukuun ottamatta. Bryssel II -asetuksen voimaantulon jälkeen pohjoismaista avioliittosopimusta (SopS 20/1931) muutettiin siten, ettei se ole ristiriidassa mainitussa asetuksessa omaksuttujen periaatteiden kanssa²¹¹.

Bryssel II -asetuksen voimaantulo muutti 1930-luvun alkupuolelta asti voimassa olleen tilanteen. Aiemmin avioliiton purkamista koskeva Suomen kansainvälinen yksityis- ja prosessioikeus voitiin jakaa eräistä kansainvälisluontoisista perheoikeudellisista suhteista annetussa laissa olevaan kansalliseen sääntelyyn ja pohjoismaisessa avioliittokonventiossa olevaan erityissääntelyyn.²¹²

Bryssel II -asetuksen voidaankin katsoa olevan osoituksena vanhojen rakenteiden murtumisesta. Asetus on Euroopan yhteisöjen säädös ja sitä sovelletaan avioeroa, asumuseroa ja avioliiton pätemättömäksi julistamista koskeviin yksityisoikeudellisiin oikeudenkäynteihin sekä niiden yhteydessä käytäviin puolisoitten yhteisten lasten huoltoa koskeviin oikeudenkäynteihin. Asetuksessa säädetään myös suomalaisen tuomioistuimen toimivaltaisuudessa edellä mainituissa asioissa. Lähtökohta on, että asetus korvaa kahden tai useamman jäsenmaan väliset, samaa alaa koskevat sopimukset ja että asetuksella on jäsenmaiden keskinäisessä suhteessa etusija monenvälisiin yleissopimuksiin nähden.

Ongelmia aiheutui kuitenkin siitä, että asetus olisi korvannut avioliittokonvention Suomen kannalta vilkkaimmalla pohjoismaisella yhteistyöakselilla eli Suomen ja Ruotsin välisissä suhteissa. Suomi olisi kuitenkin ollut velvollinen soveltamaan asetusta suhteessa Norjaan, Tanskaan ja Islantiin, jotka

²¹⁰ Mikkola 2004 s. 51

²¹¹ Aarnio-Kangas 2002 s. 30

²¹² Mikkola 2004 s. 49–50

eivät kuuluneet EU:hun (Tanska, koska se jättäytyi Amsterdamin sopimuksen ulkopuolelle, jolloin sitä ei pidetty unionin jäsenvaltiona). Suomi ja Ruotsi saivatkin neuvottelujen tuloksena luvan soveltaa avioliittokonventiota myös keskinäisissä suhteissaan edellyttäen, että se ilmoitti asiasta EU:N neuvostolle. Vaatimuksena oli kuitenkin avioliittokonvention 7 artiklan 2 kappaleen muuttaminen kansalaisuudesta riippumattoman tasa-arvoisen kohtelun turvaamiseksi.²¹³

Brysselin II -asetusta on kritisoitu paljon, osin sen suppean soveltamisalan vuoksi ja siksi onkin laadittu uusi yhteisöoikeudellinen instrumentti, Bryssel III – asetus, joka tuli voimaan 1.8.2004 ja sitä ryhdyttiin soveltamaan maaliskuussa 2005. En kuitenkaan käsittele sitä tässä yhteydessä, koska sillä Bryssel II -asetukseen tehtävät muutokset kohdistuvat erityisesti lapsioikeuteen.²¹⁴

6 LOPUKSI

Kuten tutkielmastani ilmenee, avioliittolaki on erittäin keskeinen tiedonlähde tarkasteltaessa puolisoiden taloudellista tilannetta tulevaisuudessa, kun liitto päättyy eroon. Pysin tutkimaan, mitä vaikutusmahdollisuuksia puolisoilla on sopia ennalta omaisuuden jakautumisesta, mikäli eroon päädytään. Tärkeässä osassa on puolisoiden avio-oikeus, joka konkretisoituu parhaiten osituksessa.

Avioliittolain merkittävät uudistukset 1988 toivat mukanaan merkittäviä uudistuksia, joilla oli vaikutusta myös omaisuuden jakautumiseen avioerotilanteissa. Entisen lainsäädännön mukaan, jolloin toimittiin vielä nk. syyllisyysperiaatteen mukaan, myös omaisuuden jakautuminen epätasaisesti oli huomattavasti helpommin toteutettavissa kuin nykyisin.

Lehtien palstoilla on viime aikoina näkynyt artikkeleita, joissa on otettu jälleen erosyyllisen etsiminen esiin. Lainsäädäntöneuvos Markku Helin oikeusministeriöstä korostaa, että EU:n suunnitelmissa olisi kyse vain siitä, minkä valtion avioerolakia erossa sovelletaan. ”Suomen avioerolaki ei muutu, mutta EU:sta saattaa tulla säännöksiä siitä, minkä valtion avioerolakia sovelletaan. Joissakin tilanteissa se voisi johtaa siihen, että Suomessa sovelletaan vieraan valtion lakia, kun tällä hetkellä sovelletaan aina Suomen lakia.”²¹⁵

²¹³ Defensor Legis N:o 4/2001. Kansainvälisen perhe- ja perintöoikeuden viimeaikaisesta kehityksestä s. 663–664 osoitteesta: <http://www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi/eres/oik/art/timoeko.pdf> viittauspäivä 24.4.2008

²¹⁴ Mikkola 2004 s. 50

²¹⁵ Ilta-Sanomat 27.2.2008, Uutiset s. 7

Helsingin Sanomat otsikoi avioerolakihankkeesta seuraavasti: ”EU:n avioerolakihanke uhkaa palauttaa syyllisen etsinnän Suomeenkin. Ruotsin vastustus on jumittanut Suomeakin kiusaavan esityksen.” EU- komissio on jo vajaat kaksi vuotta sitten pannut vireille lakiesityksen, jota sovellettaisiin kansainvälisiin avio- ja asumuserotilanteisiin. Näitä ovat esimerkiksi liitot, joiden puoliset ovat eri EU-maista tai asuvat kolmannessa jäsenmaassa. Komissio haluaa, että puoliset voisivat sopia etukäteen, minkä maan lakia erotilanteessa sovelletaan. Mikäli sopimusta ei ole, laki määräytyisi erityissäännösten mukaan. Suomi, Ruotsin ja Hollannin ohella kuitenkin empii hanketta. Suomelle sopii, että puoliset voisivat sopia avioerolaista etukäteen, mutta ongelmia muodostaisivat erotilanteet, joissa sopimusta ei ole. EU:n avioerolaista yritetään päästä sopuun alkukesällä 2008.²¹⁶

Voidaankin ajatella, että vaikka Suomessa pitäydytään paljolti perinteissä, on nykykehitys ja perherakenteiden muutokset mielestäni pyrittävä ottamaan huomioon entistä paremmin. Tästä saattaisi seurata jopa avioliittolainsäädännön uudistuksia, kuten myös joiltain osin jopa muun perhelainsäädännön uudistuksia. Esimerkiksi lapsen elatusta koskevissa säädöksissä olisi mielestäni tarkentamisen varaa, naisella tuntuu edelleen olevan paremmat mahdollisuudet lapsen asioista päätettäessä kuin miehellä.

Aiemmin esitetyn perusteella on nykyisin jo ryhdytty sovitteluun esim. ositusta²¹⁷, mikä onkin vuonna 1988 voimaan tulleen lakiuudistuksen pääkohtia, ainakin vaikutuksiltaan. Tämä mahdollisuus sovitteluun on merkityksellistä, kun nykyavioliittojen solmimisperusteet eivät läheskään aina ole selvillä. Useissa tapauksissa on käynyt ilmi, että toinen vähemmän omistava puoliso on jo avioliiton solmiessaan ajatellutkin enemmän taloudellista vakavaraisuuttaan tai jopa mahdollisuutta rikastua avioitumalla ja eroamalla sitten pikaisesti omaisuutensa kartuttamisen toivossa.

Mediassa on jatkuvasti esillä ”julkkisparien” avioerot ja heidän erimielisyytensä omaisuuden jaosta, esimerkkinä edesmennyt, pitkään Suosikki-lehden päätoimittajana työskennellyt, Jyrki Hämäläinen. Hämäläinen oli ex-vaimonsa kanssa naimisissa 19 vuotta. Avioero tuli, mutta ositusta ei koskaan tehty, eikä heillä ole avioehto. Puolisoillahan on avio-oikeus toistensa omaisuuteen. Tässä tilanteessa puolet Hämäläisen omaisuudesta kuuluu ex-vaimolle. Avio-oikeuden toteuttamiseksi on

²¹⁶ Helsingin Sanomat, 27.2.2008, Kotimaan uutiset

²¹⁷ AL 103b §

toimitettava ennen testamentin täytäntöönpanoa omaisuuden ositus. Tässä tilanteessa on täysin mahdollista, että perinnöstä joudutaan maksamaan tasinkoa ex-puolisolle.²¹⁸

Myös sopimus avioeron varalle vahvistanee merkitystään myös tulevaisuudessa, kun se tällä hetkellä on vielä melko harvinainen sopimusmuoto. Avioehtosopimus on sen sijaan yleinen. Avioeron varalle tehdyn sopimuksen määrällistä kasvua puoltaa mielestäni jo sen tekemisen helppous. Se on vapaamuotoinen eikä sitä tarvitse rekisteröidä, eikä siitä tarvitse tietää kenenkään muun kuin sopimuskumppanien. Toisaalta todistustaakka tällaisen sopimuksen perusteella tehtävistä toimenpiteistä on suurempi, voi olla esimerkiksi vain sana sanaa vastaan (suulliset sopimukset), tai sisällöstä voidaan muutoin olla eri mieltä, vaikka sopimus olisikin tehty kirjallisesti.

Mielenkiintoinen on myös kahden samaa sukupuolta olevan, rekisteröimättömässä parisuhteessa elävän parin asema, sillä sitä ei säännellä tällä hetkellä mitenkään, eikä siihen eduskunnan hyväksymän lausuman mukaan tule soveltaa miehen ja naisen avioliitonomaisia suhteita koskevaa sääntelyä. Samassa yhteydessä lakivaliokunta myös edellytti, ettei hallintoviranomaisten yksittäisillä tulkintapäätöksillä voitaisi muuttaa tätä suhtautumista, vaan asiasta on tehtävä tarkka selvitys.²¹⁹

Itse henkilökohtaisesti en ole EU:n ehdottaman lakiuudistuksen kannalla. Syyllisperiaatteen uudelleen käyttöönotto lisää ongelmia avioerotilanteissa. Katkeruutta ja vihaa on muutoinkin monissa eroissa liikaa ja kärsijöiksi joutuvat usein perheen lapset, puolisojen lisäksi. Eron yhteydessä on paljon selviteltäviä asioita, syyllisen etsiminen on täysin turhaa ja henkisiä voimavaroja kuluttavaa jo muutoinkin tulehtuneessa tilanteessa, eikä syyllistäminen muuta tilannetta ainakaan paremmaksi.

Mielestäni ihmisten tulisi mieluummin palata takaisin aikaan, jolloin avioliittoa arvostettiin ja aviopuolisoa kunnioitettiin, tai ainakin näin oli tarkoitus. Avioliitto oli pyhä asia, eikä sitä ollut syytä rikkoa ilman painavaa syytä. Nykyisin pienetkin riidat tuntuvat paisuvan perusteiksi eron vireille panemiselle, eikä asioista jakseta, tai niistä ei haluta keskustella riittävästi.

²¹⁸ Iltalehti 19.4.2008 s. 56

²¹⁹ Gottberg 2007, s. 270 LvM 15/2001, Eduskunnan lausuma 28.9.2001, HE 200/2000

Nykyistä avioeron saamisen helppoutta on myös kritisoitu, vaikka myös vastakkaiset kommentit ovat tuttuja. Taloudelliselta kannalta katsottuna avioero on useimmiten aina negatiivinen asia. Joudutaan aloittamaan uusi elämä uudelta pohjalta, ja se koettelee myös ihmisten henkistä kestäkykyä. Toisaalta eron helppous hakemusasiana antaa harkinta-aikoinen puolisoille aikaa puntaroida vielä kertaalleen mahdollisuudet vaikka yhteiselämän jatkamiseen. Pidän tätä hyvänä asiana, koska usein hankalissa asioissa auttaa ajan kuluminen ja tunteet saavat rauhassa purkautua. Ihminen ehtii kypsyä henkisesti ja ehkä päästä yli niistä vaikeista asioista, jotka ovat alun perin olleet syynä mahdolliseen eron harkitsemiseen ja sen hakemiseen. Tämä saattaa olla molemmille puolisoille sekä lapsille uusi mahdollisuus jatkaa yhteistä elämää yhteiskunnan perusyksikkönä, perheenä.

